

Андрій ЗАЯЦЬ (Львів)

ВІЙТИ У ВОЛИНСЬКИХ МІСТАХ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТЬ

Заснування міст і надання їм магдебурзького права покликало до життя інститут вйтівства, який став центральним у системі міського самоврядування з огляду на те, що вйтіт був ключовою фігурою у місті. Сам інститут вйтівства розповсюдився з Німеччини до Польщі та Великого князівства Литовського, а звідти і на українські землі.

Згідно з нормами магдебурзького права обирати вйтіта мали б міщани, натомість практика була дещо іншою – вйтіта, як правило, призначали: король у королівських містах або власник – у приватних. Перед ними вйтіт і звітувався. У наданні володимирського вйтівства (1566) шляхтичу Михайлові Дубницькому король прямо вказує, що вйтіт “ни перед кого иного, одно перед нас, господара, позывань и через насъ сужонъ быти маеть”¹. Вйтівство надавалося або “до живота”, як це було з кременецьким вйтітом Матисом Ришковським², або, з правом передачі нащадкам, що бувало частіше³.

Щодо вибору вйтіта у приватних містах, то зазначу – це був “вибір без вибору”. Власник міста призначав його на власний розсуд. Засновуючи Бережницю (1610), князь Януш Острозький застеріг, що міщанам вільно обирати уряд міста, окрім вйтіта, якого призначав сам князь⁴. У 1569 р. князь Костянтин Вишневецький призначив свого слугу Бартоша Кривецького вйтітом у Маначині⁵. Локуючи м. Немирів (1636), Юрій Немирич застеріг, що вйтіта він призначить сам, а бурмистрів і лавників міщани обиратимуть у його присутності⁶. Подібна ситуація була на початку XVII ст. в Олиці⁷. Чи не єдиним винятком був Горохів, у привілеї якого (1600) зазначено, що міщани

¹ Lietuvos Metrika (далі – LM). – Vilnius, 2000. – Кнуга Nr. 51: 1566–1574. – S. 50.

² Российский государственный архив древних актов в Москве (далі – РГАДА). – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 38. – Л. 267–268, 339–340 (1560 р.).

³ LM. – Кнуга Nr. 51. – S. 131–133 (1568 р. – кременецький вйтіт Федір Новоселецький); S. 48–50. (1566 р. – володимирський вйтіт Михайло Дубницький); РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 209. – Л. 45 об. – 46 об. (1614 р. – володимирський вйтіт Юрій Будзишевський).

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych (далі – AGAD). – Archiwum Publiczne Potockich. – Sygn. 9. – T. 2. – K. 172.

⁵ Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІАК). – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 16–17.

⁶ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 219. – Л. 82 об.

⁷ Білоус Н. Міський уряд Олики на початку XVII ст. // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзівілли в історії Волині та України. – Луцьк, 2006. – Вип. 18. – С. 64–67.

обирають п'ятьох райців, а з-поміж них одного війтом⁸. Викупити війтівство з дозволу біскупа Богуслава Радошевського отримали змогу міщани Торчина. Біскуп, невдоволений безгосподарністю державці війтівства Андрія Трушковського, дозволив міщанам за 700 золотих викупити війтівство та обрати чотирьох кандидатів, з яких одного він призначить війтом⁹. Лист біскупа датований 2 квітня 1634 р., а вже 7 квітня до Луцького гроду з'явився А. Трушковський і заявив, що він тримав “доживотно” торчинське війтівство від Войцеха Мончевського і його дружини Барбари зі згоди вже покійного луцького біскупа Ахатія Гроховського і тепер, отримавши грошову сатисфакцію від міщан, уступає війтівство бурмістрам і райцям: Яцкові Ламану, Станіславу Вишневському, Дахнові Пашкевичу і Марку Воеводці¹⁰. Цей випадок свідчить хай про дуже умовну, але таки перемогу міщан, які спромоглися викупити війтівство. Вищезгаданому А. Трушковському посада війта, очевидно, сподобалася, бо у червні 1642 р. він за 200 золотих отримав війтівство у містечку Гулевичі від власника Яна Гулевича¹¹.

Є підстави припустити, що в значній кількості випадків війтом ставали осадчі міст, що виглядало цілком логічно. Зазвичай, у приватних містах війтівство надавалося власником “до ласки”, тобто такий війт був у повній залежності від власника, або ж надавалося в держання чи застава на певний час і за певну суму¹². Натомість у королівських містах переважали дідичні війтівства, як це було у Луцьку, Володимирі, Кременці, Ковелі.

У королівських містах непоодинокими були випадки надання війтівств за вірну службу та заслуги перед королем, як це було з володимирськими війтами – дяком королівської канцелярії Михайлом Дубницьким¹³, королівським коморником Леонартом Стронським¹⁴, кременецькими війтами – писарем королівської канцелярії Яном Бедерманом¹⁵, королівським секретарем Томашем Уейським¹⁶; ковельським війтом Петром Жебром¹⁷; спробою ув'язати у луцьке війтівство Яна Добецького¹⁸. Попри значущість війтівського уряду, він все ж поступався в ієрархії великокнязівським/королівським замковим урядовцям. Красномовним підтвердженням цього є слова одного з луцьких війтів (1561): “Я Иван Яцкович Борзобагатый Красенский ключник, городничий, мостовничий и войт луцкий”¹⁹.

⁸ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов (далі – АЮЗР). – К., 1869. – Ч. 5: Акты о городах (1432–1798). – Т. 1. – С. 97.

⁹ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 216. – Арк. 397–399.

¹⁰ Там само. – Спр. 191. – Арк. 377 зв. – 380.

¹¹ Там само. – Спр. 230. – Арк. 885–887.

¹² Щоправда, відомі випадки дідичності війтівств у приватних містах. Зокрема, дідичним названо війта Озерян Григорія Кнегининського (1596). ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 929 зв.

¹³ LM. – Knyga Nr. 51. – S. 48–50.

¹⁴ ЦДІАК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 47 зв. – 48.

¹⁵ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 219. – Л. 49 об. – 50.

¹⁶ ЦДІАК. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 97–97 зв.

¹⁷ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 199. – Л. 142.

¹⁸ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 570 зв. – 571.

¹⁹ Там само. – Спр. 3. – Арк. 214 зв.

Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століть

Дещо незрозумілим виглядає подвійне королівське підтвердження війтівства у церковному містечку Рожищі Яну Ємеловському у квітні 1618 р.²⁰ та лютому 1633 р.²¹, яким він володів ще з 1610 р.²² і до його смерті у грудні 1643 р.²³.

Зважаючи на вигідність війтівств, частими були суперечки за право займати цей уряд, використовуючи при цьому найменшу юридичну можливість, зазвичай пов'язану з заборгованістю війтів. Так, за володимирське війтівство Михайло Дубницький сперечався з Максимом Лудовичем²⁴, Леонардом Овлучимським²⁵. Дійшло до того, що сперечалися між собою син і мати – Абрам і Томила Дубницькі²⁶. Остання також оскаржувала війтівські повноваження Яна Сокольницького²⁷, натомість на неї скаржився Малхер Овлучимський²⁸. Мали клопоти з суперниками і луцькі війти. Іван Борзобагатий Красенський судився з Михайлом Малинським²⁹, останній – з Миколою Лисаковським³⁰ та Яном Добецьким³¹, а Матвій Малинський – зі Станіславом Граєвським³². Найбільше суперники допекли Маркові Жоравницькому, з яким конкурували: Матвій Малинський³³, Герман Гак і Ганус Воншот³⁴, Вавринець Лібішевський³⁵, Андрій Борзобагатий Красенський³⁶, Раїна Михайлівна Словичівна Малинська³⁷ та Адам Ольшамовський³⁸. За кременецьке війтівство у 1641 р. сперечалися Андрій Мисловський і Анна Будзишевська (дружина колишнього війта Юрія Будзишевського)³⁹.

Згідно з нормами магдебурзького права війт очолював лише лаву і мав займатися судочинством кримінальних справ⁴⁰, але у практиці життя лава і рада під загальним керівництвом війта творили те, що називалося магістратом

²⁰ Там само. – Спр. 110. – Арк. 314 зв.

²¹ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 214. – Л. 27–27 об.

²² ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 803 зв. – 804.

²³ AGAD. – Метрыга Коронна (далі – МК). – Sygn. 189. – К. 33 v. – 35.

²⁴ ЦДІАК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 127 зв. – 129 (1569 р.).

²⁵ Там само. – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 307 зв. – 311 зв., 323–330 зв., 331–338 (1590–1592 рр.); Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 572–648 зв. (1586 р.); Спр. 24. – Арк. 1077 зв. – 1078 (1591 р.).

²⁶ Там само. – Спр. 32. – Арк. 376 зв. – 377 (1599 р.).

²⁷ Там само. – Спр. 25. – Арк. 213–214 (1592 р.).

²⁸ Там само. – Спр. 31. – Арк. 26 (1598 р.).

²⁹ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 392 зв. – 394 зв. (1565 р.).

³⁰ Там само. – Спр. 8. – Арк. 25 зв. (1566 р.).

³¹ Там само. – Спр. 12. – Арк. 570 зв. – 571 (1570 р.).

³² Там само. – Спр. 17. – Арк. 526–526 зв., Спр. 20. – Арк. 509 (1577–1579 рр.).

³³ Там само. – Спр. 25. – Арк. 48–50 зв., 88 – 88 зв., 90 (1581 р.).

³⁴ Archiwum Narodowe w Krakowie. – Archiwum Dzikowskie Tarnowskich. – Sygn. 135. – К. 471–472 (1585–1587 рр.).

³⁵ ЦДІАК. – Ф. 223. – Оп. 1. – Спр. 578. – Арк. 1–2 (1602 р.).

³⁶ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 687–687 зв.; Ф. 223. – Оп. 1. – Спр. 572. – Арк. 1–1 зв. (1606 р.).

³⁷ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 88. – Арк. 96, 258 (1608–1610 рр.).

³⁸ Там само. – Спр. 78. – Арк. 598 (1607 р.).

³⁹ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 215. – Л. 116–118, Кн. 219. – Л. 249–252.

⁴⁰ *Groicki B.* Postępek sądów około karania na gardle. – Warszawa, 1954. – S. 32–33.

міста⁴¹. Люстрація Кременця 1563 р. засвідчила, що війт повинен був стежити за порядком, справедливо вести міські справи і особливо дбати про примноження королівських прибутків, за які він звітувався перед старостою. Бурмистр і райці мали допомагати війту, підлягаючи його владі, однак і він був зобов'язаний управляти містом разом з ними⁴².

Окрім своєї головної функції – судової (судочинству буде присвячена окрема розвідка), війт був дотичний до різних сфер міського життя. Володимирські міщани (1615) про це висловилися так: “войть в справах местських при месте завше ставати и сполне прав и кривдъ местських боронити повинен”⁴³. Документи свідчать, що великими благодійниками назвати війтів важко, та все ж непоодинокими були випадки їхньої опіки над міщанами та вболівання за міські справи. Зокрема, у квітні 1554 р. красилівський війт Івашко ручався за заславського підданого Хому Кувезевича, який з п'ятьма синами мав поступити на службу до князя Кузьми Івановича Заславського, що він не залишить самовільно службу, а якби це сталося, то або його війт віднайде, або заплатить “за кождую голову яко за отчичов”⁴⁴. Миляновецький міщанин Матеуш Павлович (1586) “будучи в летех” віддав в опіку дітей війтові Яну Мошинському⁴⁵. Війт Четвертні Калиш Драбович (1615) за відсутності свого пана князя Григорія Четвертинського скаржився в Луцький грод на Михайла і Марка Гулевичів, які здійснили наїзд на село його патрона Яблунку⁴⁶.

Дбали війти про порядок та моральність у місті. Так, війт Муравиці доводив до відома Луцького гроду, що 8 травня 1576 р. до Муравиці прийшли двоє чоловіків, які впродовж дня пиячили у корчмі, а потім, недалеко відійшовши від міста, побилися, і один з них пограбував другого⁴⁷. Сокільський війт Михайло (1594) в інтересах свого міщанина Івана заніс скаргу на луцького єпископа, підданий якого з Рожищ так побив згаданого Івана, що той втратив мову – “от которого збитья в тот же час и реч замъкнунь и тепер не мовит”⁴⁸. Пильнуючи торгові інтереси міщан, луцький війт Остафій Малинський (1575) арештував і опечатав за незаконний продаж сукна на лікті, а не гуртом крамницю С. Граєвського⁴⁹. Обстоюючи інтереси міщан ратушної юрисдикції від засилля юридик, луцький війт Андрій Загоровський (1633) підтримав протест міських урядовців до Луцького гроду, аби там не приймали записів міщан на користь шляхти і духовних осіб без відома міського уряду⁵⁰. Той же війт викликав до суду свого лавника Самуеля Кириловича (1638), який заборгував міщанинові Андрію Плускевичу гроші за експлуатацію

⁴¹ Дружчыц В. Войты і їх улада ў беларускіх гаспадарскіх местах з майдэборскім правам // Запіскі адзелу гуманітарных навук. – Менск, 1928. – Кн. 3. – Т. 2. – С. 280–281.

⁴² ЦДІАК. – Ф. 20. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 45.

⁴³ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 101. – Арк. 51.

⁴⁴ ANK. Archiwum Sangószków. Teki rzymskie. – Nr. VIII / 20. – К. 145.

⁴⁵ ЦДІАК. – Ф. 1401. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 21 зв.

⁴⁶ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 216 зв. – 217.

⁴⁷ Там само. – Спр. 16. – Арк. 142 зв.

⁴⁸ Там само. – Спр. 45. – Арк. 995.

⁴⁹ Там само. – Спр. 15. – Арк. 79–79 зв.

⁵⁰ Там само. – Спр. 185. – Арк. 52.

Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століть

позиченого коня⁵¹. У жовтні 1638 р. перед луцьким війтом А. Загоровським та міськими урядовцями постали міщани і скаржилися, що після ярмарку залишилися не прибраними з ринку торгіві буди. Оперативно було прийнято рішення – знести буди впродовж трьох днів під загрозою штрафу 100 кіп грошей литовських⁵².

Відомі випадки коли, за потреби, війт завіряв документи. У червні 1585 р. купівлю пів-волоки землі миляновецького міщанина Мація Павловича окрім лентвіята та двох міщан підписав війт Іван Мошнинський, зазначивши: “а для липшого свідомости я войт приложил печат свою и руку свою подписал”⁵³. Завіряли війти й заповіти міщан. Зокрема, миляновецький війт Іван Богушевський (1626) поставив свій підпис під тестаментом міщанина Юрія Васковича⁵⁴.

Зважаючи на високий соціальний статус війтівського уряду та на те, що, зазвичай, його займали шляхтичі, інколи їх залучали до роботи гродської канцелярії. Так, володимирський війт Михайло Дубницький впродовж 1581–1583 рр. декілька разів виконував обов’язки підстарости⁵⁵. Поєднував війтівський уряд з підстаростинським (фактично це заступник/помічник урядника в приватному місті) деражненський війт Альбрехт Собоцький⁵⁶.

Ведучи мову про владу війта у приватному місті, варто звернути увагу на те, що цей уряд був обмежений не лише зверхністю власника (апеляція до нього), але й до певної міри, урядником пана. Маємо відомості про те, що у 1567 р. урядник Берестечка Лукаш Малаховський використовував міського війта Станіслава Пуцка як посильного у своїх справах⁵⁷. Того ж року мельницький війт Ян, заступаючи урядника Степана Мора, “писався” “будучий на местцу урядника”⁵⁸. У 1565 р. власниця містечка Жукова Федора Богушівна (дружина гнезненського каштеляна Миколая Требуховського) доручила уряднику провести судове розслідування щодо війта⁵⁹. Цікавий пасаж спостерігаємо у записі від 9 березня 1584 р. миляновецької міської книги, де розглядаються справи перед урядником і війтом, але на першому місці значиться урядник⁶⁰. У той же час, співвідношення “урядник – війт” не було однозначним. Свідченням цьому є події у вересні 1566 р. у місті Муравиці. У підданих Михайла Джалинського вкрали коней, яких знайшли в Муравиці в якогось Протаса. Потерпілі звернулися до урядника Івана Скриби, якого на

⁵¹ Там само. – Ф. 23. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 65 зв. – 66 зв.

⁵² Там само. – Арк. 58 зв.

⁵³ Там само. – Ф. 1401. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 10–10 зв.

⁵⁴ Там само. – Арк. 80.

⁵⁵ Запис від 14 червня 1581 р. гласить: “Передо мною Михайломъ Дубницькимъ войтомъ володимерским на тот час будучимъ на местцу его млсти князя Александра Курцевича подстаростего володимерського”. (Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 184 зв. – 185). Аналогічного змісту записи зроблені 19 травня 1582 р. та 22 веревня 1583 р. (Там само. – Спр. 15. – Арк. 221 зв.; Спр. 16. – Арк. 290 зв.).

⁵⁶ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 130. – Арк. 463 зв. – “шляхетного пана Альбрехта Собоцького, который есть подстаростимъ и войтомъ дераженьским” (1621 р.).

⁵⁷ Там само. – Спр. 9. – Арк. 7 зв.

⁵⁸ Там само. – Арк. 23.

⁵⁹ Там само. – Спр. 10. – Арк. 157.

⁶⁰ Там само. – Ф. 1401. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4.

той час заміщав Маскадон Берух, і просили в нього віжа, що останній зробив, давши їм свого служебника Гришка. Потерпілі просили, аби злодія Протаса посадили до замкової в'язниці, “а в той час дей пришов войть муравицкий з мешцаны до врядника Маскадона и почали дей на него фукати иж вижа давал на злодейство”. У підсумку війт з міщанами звільнив злодія, а заарештував потерпілих. Останні поскаржилися до Луцького Гроду, де їм дали віжа, що прибув до Муравиці і вів розмову вже з урядником Іваном Скрибою, який ухилився, повідомляючи, що тільки недавно (у вівторок пізно ввечері) приїхав до Муравиці і нічого не знає. Потерпілі наполягали, аби була вчинена справедливість згідно з правом посполитим і “статутомъ земьским”⁶¹. Ця історія засвідчує, що у відносинах між війтом і урядником останній іноді був змушений рахуватися з першим. Зрештою, бачимо приклади, коли урядник і війт діють одностайно. У лютому 1567 р. писар м. Торчин Миколай Угринович скаржився у Луцькому гроді від імені урядника Івана Городельського та війта Мацея Яцковського на жовнірів роти князя Януша Збараського, які на торгу в Торчині побили міщан, а двох дівчат згвалтували та ще й забрали їх з собою⁶². Знаємо також випадки поєднання уряду війта і урядника/старости в одній особі, як це було в Козлині (1610), коли ці уряди були в руках Яна Ремінського⁶³, та у Вишнівці (1598), де ці уряди поєднував Костянтин Чешинський⁶⁴.

З огляду на те, що війтами в основному були шляхтичі, то на них лежав обов'язок військової служби⁶⁵. У липні 1578 р. володимирський війт Михайло Дубницький прислав до Володимирського гроду свого слугу, який заявив, що через хворобу його пан не може приєднатися до посполитого рушення повіту. Достеменність заявленого засвідчив возний Михайло Голуб Сердяницький, який з двома шляхтичами відвідав війта і бачив його тяжко хворим⁶⁶. 17 липня 1579 р., від'їжджаючи на військову виправу до Литви, луцький війт Олександр Жоравницький облятував у Луцькому гроді запис про передачу, у випадку смерті, війтівства його дружині Ганні Красенській “до живота еє [...] а дети мои в том держанью и вживаню еє менованого войтовства луцкого жадного перенагабання, шкоды, переказы и никоторое трудности чинити и задавати не маюг”⁶⁷. У 1621 р. участь у військовій виправі брав володимирський війт Юрій Будзишевський⁶⁸. Того ж року у згаданій виправі брав участь рожищський війт Ян Ємеловський⁶⁹.

⁶¹ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 14 зв. – 16.

⁶² Там само. – Арк. 71 зв.

⁶³ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowe. Oddział rękopisów. – Sygn. 262. – К. 25 v.

⁶⁴ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 543 зв.

⁶⁵ *Zajaczkowski S. M. Obowiązki wojskowe wójtów w państwie polskim w okresie monarchii stanowej // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1978. – Т. XXI. – S. 4–44.*

⁶⁶ ЦДІАК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 105–105 зв. Цей факт дещо не узгоджується з королівським привілеєм йому на війтівство, де війт звільнявся від військової служби, про що мовилося вище.

⁶⁷ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 97 зв.

⁶⁸ Там само. – Спр. 123. – Арк. 748.

⁶⁹ Там само. – Спр. 123. – Арк. 679–680 зв.

У джерелах знаходимо непоодинокі згадки про війтівських слуг. Серед таких у володимирського війта Михайла Дубницького подибуємо: Андрія⁷⁰, Матея⁷¹, Мартина Жибинського⁷², Сидора Івановича⁷³, Васка Войтковича⁷⁴, Назара Кузьмича⁷⁵, Сася Семеновича⁷⁶. Луцький війт Марко Жоравницький користувався послугами: Кропивницького⁷⁷, Яна Хоровського, Вацлава Куницького, Івана Батятицького⁷⁸, Яна Пилитовського, Васка Гайдука, Гаврила Романовича Виростка, Шимка, Якуба кухаря⁷⁹. Луцькому війтові Яну Жоравницькому служили: Оверко Семенович⁸⁰ і Кіндрат Хорошко⁸¹. Серед слуг луцького війта Андрія Загоровського фігурує ціла когорта шляхтичів: Миколай Рожковський⁸², Томаш Дембинський⁸³, Юзеф Тишковський⁸⁴, Ян Чарнолзький⁸⁵, Ян Казимир Покрицький⁸⁶. У березні 1646 р. А. Загоровський поминався у Лукаша Гулевича Воютинського “до видання подьданого и вихованьца власного [...] на йме Труша Форытара безъ листу высверьченого збеглого”⁸⁷. Окрім того, у його домі жив кравець Шимон⁸⁸. У луцького війта Матвія Малинського згадується слуга Федець⁸⁹. У володимирського війта Юрія Лади фіксуємо слугу шляхетного Яна Павловського⁹⁰, а у кременецького війта Миколая Мисловського – Волковицького⁹¹.

Знаємо як дбайливе ставлення війтів до своїх слуг, так і недбайливе. Якщо вищезгаданий Марко Жоравницький у тестаменті спеціально застеріг потребу розрахуватися зі слугами⁹², то на іншого луцького війта Івана Яцковича Борзобогатого Красенського скаржився слуга Ян Буцинський, якому за два роки служби війт мав “платити на кон по шести коп литовских, а по сукну лунскому и по кожуху”, натомість не лише не заплатив, але ще й позичив у Яна й не віддав двох коней, а двох коней слуга втратив на службі війту⁹³.

⁷⁰ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 159; Спр. 14. – Арк. 478 (1574, 1581 рр.).

⁷¹ Там само. – Спр. 14. – Арк. 493 зв. (1581 р.).

⁷² Там само. – Спр. 16. – Арк. 331 зв. (1583 р.).

⁷³ Там само. – Арк. 390 (1583 р.).

⁷⁴ Там само. – Спр. 8. – Арк. 159 (1574 р.).

⁷⁵ Там само. – Спр. 19. – Арк. 902 зв. (1586 р.).

⁷⁶ Там само. – Спр. 20. – Арк. 330 зв. (1587 р.).

⁷⁷ Там само. – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 816 зв. (1603 р.).

⁷⁸ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 760, 973 зв. (1606 р.).

⁷⁹ Там само. – Спр. 93. – Арк. 131 зв. (1611 р.).

⁸⁰ Там само. – Спр. 34. – Арк. 164 зв. – 165 (1585 р.).

⁸¹ Там само. – Спр. 35. – Арк. 153 (1565 р.).

⁸² Там само. – Спр. 174. – Арк. 274 зв. (1630 р.).

⁸³ Там само. – Спр. 205. – Арк. 146 зв. (1637 р.).

⁸⁴ Там само. – Спр. 205. – Арк. 478 (1637 р.).

⁸⁵ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 111 (1642 р.).

⁸⁶ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 300 зв. – 301 зв. (1628 р.).

⁸⁷ Там само. – Спр. 246. – Арк. 617.

⁸⁸ Там само. – Спр. 249. – Арк. 36 (1647 р.).

⁸⁹ Там само. – Спр. 17. – Арк. 434 зв. (1577 р.).

⁹⁰ Там само. – Спр. 201. – Арк. 342 зв. (1636 р.).

⁹¹ Там само. – Спр. 185. – Арк. 503 зв. (1633 р.).

⁹² Там само. – Спр. 93. – Арк. 131 зв. (1611 р.).

⁹³ Там само. – Спр. 3. – Арк. 95 (1561 р.).

Правда, траплялися і недбалі слуги. Володимирський війт Юрій Будзишевський скаржився на свого рукодайного слугу шляхетного Олександра Тиравського “о неучинене личбы так с пинези яко інших речи у него в заведываню од его мл протестуючого се будучих и оному до заведываня даныхъ и повероныхъ и о одехане [...] без даня руки и одстаня порядного”⁹⁴.

Соціальна приналежність війтів приватних міст означена лише у менш як третині згадок про них. Серед близько 180-ти відомих мені війтів 33 названі шляхтичами і 21 міщанами. Щодо решти війтів, то, орієнтуючись на їхні імена та прізвища, можна припустити, що трохи більше половини з них були шляхтичами. Більш точно ідентифікувати їх важко, бо лише інколи згаданий їхній шляхетський статус дає змогу це зробити. Так, дорогостайський війт Ян Вересковський (1581–1592) віднотований у джерелах п’ять разів, але тільки один раз його названо шляхтичем. Щонайменше десять разів джерела фіксують на уряді сокільського війта Михайла Рудовського (1577–1612), і лише один раз його названо шляхтичем⁹⁵. Міщани, що перебували на війтівському уряді, теж прагнули “доскочити” шляхетства, як це робив острозький війт Павло Малишевич Новоселецький⁹⁶. Траплялося, як з олицьким війтом Яном Олексичем, що у джерелах його називали і славетним, і шляхетним. Якщо війти-міщани не змогли отримати шляхетства, то бувало, що шляхтичами згадуються їхні діти. Так було з горохівським війтом-міщанином Миколаєм Никифоровичем Островським, який з перервами обіймав цей уряд щонайменше від 1580 до 1622 р., а вже його син Ян (як війт відомий з 1627 р.) названий шляхетним.

Точно визначити етнічну приналежність війтів ще важче. Це яскраво показує приклад з миляновецьким війтом Яном Мошнинським, якого можна було вважати поляком, але крапку над “і” поставив його кириличний підпис⁹⁷.

У королівських містах війтів-міщан було явно менше. У Луцьку до таких, з певними застереженнями, можна віднести хіба що двох перших війтів: Вацюту (1461)⁹⁸ та Труша (1490–1492)⁹⁹. У Кременці, очевидно, міщанином був перший відомий війт Юрко з Буська (1438)¹⁰⁰, і достеменно знаємо, що у 1560 р. великий князь Жигимонт Август надав війтівство міщанину Матисові Гришковському¹⁰¹. 21 листопада 1548 р. королева Бона дала привілей на ковельське війтівство невідомому з імені міщанину (у тексті пропуск, очевидно,

⁹⁴ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 744 (1626 р.).

⁹⁵ Михайло Рудовський у 1605 р. згадується як колківський війт. (Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 643).

⁹⁶ *Тесленко І.* Чечелі-Новоселецькі та їхнє родове гніздо // *Метафора спільного дому. Заславщина багатьох культур: Матер. наук. конфер. (21–22 грудня 2006 р.).* – Ізяслав; Острог, 2006. – С. 28–30.

⁹⁷ ЦДІАК. – Ф. 1401. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 11 (1586 р.).

⁹⁸ *Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków / Wydanie nakładem właściciela pod kier. Z. L. Radziwińskiego przy współudziale P. Skobelkiego i B. Gorczaка (далі – AS).* – Lwów, 1887. – Т. 1: 1366–1506. – С. 54.

⁹⁹ *Ibidem.* – С. 92; *Акты Литовской Метрики / Собр. Ф. Н. Леонтовичем.* – Варшава, 1896. – Т. 1. – С. 88–89, 147–148; РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 6. – Л. 99 об., 157; *опубл.: LM.* – Т. 6. – С. 169, 229.

¹⁰⁰ АЮЗР. – Ч. 5. – Т. 1. – С. 3.

¹⁰¹ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 38. – Л. 267–268, 339–340.

Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століть

його мав призначити староста Богдан Михайлович Семашко)¹⁰². У Володимирі, Вижві та Милянєвичах всі війти були шляхтичами.

Влада війта була, зазвичай, значною, і втримати її якомога довше було природним бажанням. Так, в Олиці війт Олехно Петрович Скуйбіда перебував на уряді щонайменше з 1562 до 1568 р.; з 1590-х рр. до 1601 р. війтом був Венцеслав Слончевський; принаймні від 1601 до 1606 р. цей уряд займав Миколай Старнігель¹⁰³. Досить довго при владі в Острозі перебував Павло Малишевич (як мінімум, з 1575 до 1592 р.)¹⁰⁴. Від 1577 до 1612 р., з невеликою перервою, війтом міста Сокола був Михайло Рудовський¹⁰⁵. Щонайменше з 1580 до 1585 р. на війтівському уряді містечка Острожця перебував Андрій Гринкович¹⁰⁶. Від 1580 до 1622 р., з невеликою перервою, війтом Горохова був Омелян Никифорович Островський¹⁰⁷. З 1568 до 1586 р. у Корці уряд війта займав Томило Манцевич¹⁰⁸. 19 років (1611–1630) війтом Олики був Ян Олексич¹⁰⁹. 29 років (1613–1642) урядував у Милянєвичах Іван Богушевський¹¹⁰.

Маючи у своїх руках значну владу, війти часто зловживали нею, утискуючи міщан. Особливо цим прославилися у середині – другій половині XVI ст. володимирські війти. Міська громада у 1566 р. скаржилася на війта Максима Лудовича за різноманітні фізичні насильства, вимоги хабарів, самовільне використання міського майна і розтрату грошей¹¹¹. Того ж року король, беручи до уваги скарги міщан, усунув Максима Лудовича від влади і видав привілей на війтівство Михайлові Дубницькому¹¹². Однак і новий війт, як показала розвідка Наталі Старченко, грішив зловживанням влади¹¹³.

Скаржилися на свого війта Федора Новоселецького (1570) кременецькі міщани, звинувачуючи його у надужиттях та відібранні міського ґрунту¹¹⁴. У 1606 р. дійшло до виступу міщан, які усунули від влади війта Яна Новоселецького (сина Федора), звинувативши його у зловживаннях¹¹⁵. Новий від

¹⁰² Там само. – Кн. 32. – Л. 23 об.

¹⁰³ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 33; Спр. 10. – Арк. 304 зв. – 305; Спр. 61. – Арк. 33; *Блоус Н.* Міський уряд Олики на початку XVII в. – С. 66.

¹⁰⁴ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 134; Спр. 40. – Арк. 237 зв.; Спр. 42. – Арк. 211.

¹⁰⁵ Там само. – Спр. 17. – Арк. 165; Спр. 92. – Арк. 283.

¹⁰⁶ Там само. – Спр. 21. – Арк. 202; Спр. 34. – Арк. 488.

¹⁰⁷ Там само. – Спр. 22. – Арк. 450 зв.; Спр. 130. – Арк. 987.

¹⁰⁸ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 186; Ф. 25. – Спр. 26. – Арк. 900 зв.

¹⁰⁹ Там само. – Ф. 25. – Спр. 90. – Арк. 1004 зв.; Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 295 зв.

¹¹⁰ Там само. – Ф. 1401. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 58 зв., 136.

¹¹¹ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 261–264; Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 95–97, 112 зв., 121–122, 123 зв.

¹¹² РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 51. – Л. 35–37 об.; опубл.: ЛМ. – Кнуга № 51. – С. 47–50; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукопису (далі – НБУВ.ІР). – Ф. 2. – Спр. 22093. – Арк. 1 зв. – 3 зв.

¹¹³ *Старченко Н.* Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання // СОЦІУМ: Альманах соціальної історії. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 65–98.

¹¹⁴ AGAD. – МК. – Sygn. 109. – К. 230–234.

¹¹⁵ ЦДІАК. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 7–8, 10–10 зв., 13 зв., 44 зв. – 45, 122–122 зв.

1615 р. вїйт Миколай Мисловський теж утискав міщан. Знайти управу на нього міщанам було складніше, бо дочка вїйта вїйшла заміж за кременецького бурграбія Івана Бобовського, який активно допомагав тестеві. Зокрема, у травні 1633 р. бурграбїй відмовився прийняти від міщан скаргу на вїйта. У квітні того ж року бурграбїй за вписання у гродську книгу закладного листа короля щодо кривд вїйта взяв з міщан 5 золотих, хоча мав уписати лист безкоштовно, а в червні за вписання інформації про пожежу у місті взяв 1 золотий та 10 грошів. Не допомогла і королівська зарука у 6 тисяч кіп грошів литовських¹¹⁶. Не відставав від батька і син Андрій Мисловський, що успадкував вїйтівський уряд і на якого теж скаржилися міщани¹¹⁷.

Нерідко норовили показати свою силу і луцькі вїйти. У 1506 р. луцькі міщани оскаржували перед королем утиски вїйта, але його реакція, очевидно, не дуже втішила міщан, бо король відповів, що “если то видится кривда, ино им вольно хто въсхочет опустивши право немецкое добровольно нехай входити з немецкого права в право городовое под присуд старостин”¹¹⁸. Зокрема, Іван Яцкович Борзобагатий Красенський (вїйт з 1548 р.) поводився владно, неодноразово зловживаючи владою, свідченням чого були скарги не лише міщан, а й замкових урядників. Так, у 1560 р. він разом з сином Василем та помічниками здійснив наїзд на помешкання замкового писаря Романа Перевеського у луцькому окольному замку. Там вони побили воротного замку Юрія Хармуза і кинули його до міської в’язниці, а синові вїйт наказав відрубати бідоласі обидві руки. Під час нападу у писаря відібрали “реистра записные, книги судовые и иншие листы и sprawy”¹¹⁹.

Значними перевищеннями владних повноважень вирізнявся період врядування Григорія Колмовського (1592–1596). Уже в лютому 1593 р. король звертався до нього з вимогою не зловживати при судочинстві та збиранні поборів¹²⁰. У червні 1594 р. бурмистр і райці скаржилися на Г. Колмовського, за те, що, незважаючи на заручний лист короля, наслав своїх слуг Ігната, Мартина, Павла Кривоноса, Пархома Бузяку та інших на дїм бурмистра Тимоша Кузьмича – побили його дружину і пограбували. Окрім того, міщани звинувачували вїйта в тому, що він “права, волности нши нарушаючи, sprawy людские не водле права посполитого майдебурского, але водле мысли и уподобания своего отпраует и судит. Паметные с пересуды, вины неслухные и неслуханые берет, коледы, ралци якие с каждого дому по шести грошый, а з особ, хотя которые и в суседех мешкают, по два грши себе кгвалтовне за грабежами з винами давати примушає”. Далі міщани оповідали, що вїйт примушає їх купувати горілку у вїйтівських будках, а “навет и tych, которые от пороженя своего горелки не пивают, пити примушає”. Дїсталося вїйту і

¹¹⁶ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 185. – Арк. 501 зв. – 504.

¹¹⁷ Там само. – Спр. 196. – Арк. 376.

¹¹⁸ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 222. – Л. 174.

¹¹⁹ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 134 зв. – 135. Див. також: РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 254. – Л. 90 об. – 91. Оpubл.: LM (1559–1563). 40 – oji Teismų bylą knyga. – Vilnius, 2015. – S. 78.

¹²⁰ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 108. Міщани писали королю “о чинене безправья в справах ихъ судовых местских и о бране доходовъ з суду на врьдъ ихъ приходячихъ, и о бране мыта незвычайного въ ярмарок от нихъ самих и от гостей приездчих”.

Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століть

за розбазарювання міського арсеналу – з 800 рушниць залишилося заледве 300, а решта “от него сут выграблены”. Загальні збитки від зловживань війта міщани оцінили у 5000 золотих, читаємо в скарзі, – “зачым судов гайных, которые ся в месте ведле права майдебурского порядком своим отправуют отпраовати не можемы”¹²¹. Того ж 1594 р. Г. Колмовський отримав від короля ще одного заручного листа з вимогою не утискувати міщан¹²². У 1595 р. міщани знову скаржилися королю на зловживання війта, бо самі не можуть оборонитися “для того, ижъ войта дедичного на тот час в месте нашомъ Луцку нет, толко закупный, который не ведати за якимъ правомъ тое войтовство деръжит”. Король листом від 4 листопада вкотре наказав старості оберегати міщан від війтівської сваволі¹²³.

Під час вересневого ярмарку 1595 р. возний М. Славогурський свідчив, що на прохання міщан ходив до ратуші, де зібралася “вся лавица зуполная” і куди прийшов Г. Колмовський. Міщани скаржилися, що в часі ярмарку війт “на ратушь для судов ярмарочных не зышол, пересудов беручи, з нами водлугъ правъ и привилеевъ [...], месту наданных, не делил, паметные и вины незвычайные и не водлугъ права [...] з них самых так же и гостей берешъ”. Натомість війт заявив, що не зобов’язаний ділитися судовими прибутками, “бо ми то вольно”. Побаришне війт назвав своїм, чисто війтівським, прибутком, як це і було раніше, і що це застережено в інвентарі – “бо тот увесь пожитокъ на мене яко войта приходить, кгдаж его от тяхъ, которые были войтами тутошними, на инвентаре маю”¹²⁴. Свої збитки міщани на цей раз оцінили у 2000 кіп грошів литовських.

6 вересня 1595 р. міський писар Ярош Суєтич від імені бурмиистра, райців і всіх міщан, з однієї сторони, а Г. Колмовський з другої, задекларували спробу укласти “постановене приятелское”. У документі згадано 46 декретів луцьких гродських та 6 декретів трибунальських “о розыски кривды и грабежъ” між міщанами та Г. Колмовським, який твердив, що понад право нічого не робив, тому на св. Михайла мав скласти щодо цього присягу. До того часу приятелі з обох сторін мали вивчити права обох сторін – “што пну войтови водлуг права его и давных обычаев належати будетъ, а чому тежъ водлугъ права и привилев своих место не поддегаеть”. Окрім того, міщани свідчили, що “урядъ войтовский не присяглый и не на звыклом местцу суды отправуетъ. Тогда [...] тые жъ приятеле, углянувши в порядокъ и право их майдеборское, так же розознати мають, если такой уряд войтовский наставити и быти мает, або инший присяглый войт подати будетъ повинен”¹²⁵. Укладення цієї угоди затяглося до наступного року. Нарешті 25 травня 1596 р. Г. Колмовський приніс її до гроду для вписання. Посередниками між ним і міською громадою стали луцький підкоморій Ян Харлінський, земський підсудок Іван Хрінницький, Дем’ян і Андрій Гулевичі. В угоді зазначалося: війт “жадныхъ вин, паметныхъ, пересудовъ, крыжового, поклонов, ралец,

¹²¹ Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 453–453 зв.

¹²² Там само. – Арк. 439 зв.

¹²³ Там само. – Спр. 10. – Арк. 66 зв. – 67; Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 2/1–2.

¹²⁴ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 1/157–159 зв.

¹²⁵ Там само. – Арк. 1/155–156 зв.

колодь неслушныхъ и не правныхъ и всего, што ему не належить, абы не брал, одно, што ему бы слушне с права належало”. Оговорювалося, що вїйт має судити згідно з магдебурзьким правом “на местьцу звыкломъ судовомъ” у певні дні, а саме: понеділок, середу, п’ятницю, а “пожитьками на суде гайномъ тым водле права ся делиль с тымъ кому то належити будеть”. Ярмаркові “пересуди” поділялися навпіл – одна половина вїйтові, а друга – райцям, при цьому вїйт в часі ярмарку не повинен збирати мита, лише з ташів приїжджих купців, згідно зі стародавнім звичаєм. Побаришне під час ярмарку мало збиратися на користь міста. Вїйт зобов’язався відшкодувати збитки місту в сумі 500 золотих. І міщани, і вїйт мали скасувати всі свої відповідні позови, протестації і декрети, хоч би на якій судовій стадії вони були. Зі свого боку міщани зобов’язалися купувати горілку лише у вїйтівських корчмах, під зарукою трьох кіп грошів литовських, з яких половина би йшла вїйту, а друга – на ратушу. Міщани отримали право виробляти горілку тільки на весілля і хрестини. Порушник цієї угоди мав сплатити штраф – 200 кіп грошів литовських¹²⁶.

Джерела фіксують зловживання владою відомого луцького вїйта Марка Жоравницького (1584–1611 рр., з перервами). Так, 20 травня 1600 р. у міському суді розглядалася справа про привласнення Ярошем Суєтичем грошей, вкрадених Прокопом Кротовичем у Себастьяна Венгерського. Злодій зізнався, що вкрав 300 червоних золотих і кількадесят просто золотих, але скриньку з ними передав Я. Суєтичу і готовий це підтвердити на “пробі”, вимагаючи щоб ця процедура була застосована і до Я. Суєтича. На це пристав і С. Венгерський, але М. Жоравницький відклав справу на три дні, а згодом лентвїйт та райці виправдали Я. Суєтича¹²⁷. У січні 1601 р., зустрівши на ринку монастирського підданого Симона Кобильницького, вїйт наказав слугам допровадити його до свого дому, де бідолаху було побито¹²⁸. У вересні 1606 р. Павло Монвід Дорогостайський скаржився на М. Жоравницького за збір мита з його комор, незважаючи на королівське звільнення від замкової і міської юрисдикції¹²⁹. Слугами вїйта згадуються Хоровський, Вацлав Куницький, Іван Батягицький¹³⁰. Зі скарги міщан на лентвїйта Олександра Бедермана 2 жовтня 1608 р. видно, що свої судові повноваження М. Жоравницький орендував йому¹³¹.

У 1605 р. сталася ганебна для вїйта історія. 10 серпня він прислав лавника Андрія Романовича до будинку писаря Яцка Богушевича, де мешкала

¹²⁶ Там само. – Арк. 2/ 55 зв. – 57 зв. Наступний документ – це та ж угода, але подана вже міщанами: Там само. – Арк. 2/57 зв. – 59 зв.

¹²⁷ Там само. – Спр. 56. – Арк. 575–576 зв.

¹²⁸ Там само. – Спр. 62. – Арк. 86.

¹²⁹ Там само. – Спр. 76. – Арк. 844 зв.

¹³⁰ Там само. – Арк. 760, 973 зв.

¹³¹ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 460 зв. Міщани скаржилися “о закупене и арендоване за певную суму пнзей урядов, судов войтовских и о не слушное паметного бране над право и звычай так и вин противко праву майдеборскому и звычайю для пожитку аренды его з винных и не винных людей вытегане. А над то водлуг повинности суду войтовского з бурмистром, з райцами и зъ присежниками три дни в тыдне не заседане, але место одного гроша, который ему с права належал чотыри брал, по розных местцах не на местцу звыклом заседане и сужене в шинку, в дому его при судах держанях, о ховане писара не присяглого и не оселого”.

міщанка вдова Ганна Андріївна з дочкою Раїною. Лавник спробував забрати дочку, але мати зуміла оборонити її. Невдовзі той повернувся з підмогою і силою забрав дівчину, якій щойно виповнилося 12 років, та допровадив її до с. Підгайців М. Жоравницькому. Останній, за словами матері, “чинячи досыт непристойному умыслови своєму, казавши дочку мою з сорочки зволючи, абы на кошули знаку кгвалту не было так з нагою на постели учинок обридливый полнил и дочку окрутъне згвалтовал, а потом, згвалтовавши ее, могло быти година дня з середи на четвергъ, до мене одослалъ”¹³². Те, що сталося, підтвердив возний Станіслав Янковський і відібрані для цього двоє міщанок, які перед возним констатували “под сумненем своим же суть знаки кгвалту и отънятъе девицтва ее”¹³³.

За “доброю” звичкою своїх попередників, теж зловживав владою і новий вїйт Олександр Загоровський. Володимирський єврей Шмойло Ізакович скаржився на нього, що під час вересневого ярмарку 1612 р. той незаконно взяв з нього мито¹³⁴. У квітні 1618 р. райці та міщани оскаржували перед королем заборону вїйта виготовляти горілку та шинкувати нею, що дозволяли королівські привілеї¹³⁵. У травні того ж року король наказав луцькому старості Альбрехту Станіславу Радзивілли заступитися за міщан, бо вїйт їх “бъет, мордует, отповеди и похвалъки на здоровее их чинит” – під закладом 2000 кіп грошів литовських¹³⁶. Тоді ж у травні міщани заявили, що вїйт два роки не контролював міські фінанси, а міщанам перешкоджав скаржитися королю¹³⁷. У травні 1619 р. за недотримання церковних привілеїв на вїйта скаржився луцький унійний єпископ Євгеній Єлович Малинський¹³⁸.

На початку 1620 р. О. Загоровський передав вїйтівство сину Андрію, який теж не вирізнявся лагідною вдачею і поводився самовпевнено та зверхньо, а тому міщани неодноразово змушені були захищати свої права. 24 жовтня 1624 р. бурмистр Нестер Євкович з райцями скаржився на А. Загоровського, який “за лентвойта слугу своего неприяглого, присяжъников албо лавников люди простых не толко права не умеетныхъ албо несведомых, але другихъ и читат не умеетных, а до нихъ Парфена Голузку, человека въ юриздицьи местской не оселого а на тот уряд писарский не присяглого, за писара на депакътацию и вытягане вин неправныхъ з убоженъемъ и знищенемъ мешчан и на зънесене прав, привилеюв и волности местских, хотечи мимо уряд рядецкий всем местомъ рядити, подалъ”¹³⁹. Окрім того, суди відбувалися у лент-вїйта вдома, а не в ратуші, і вїйт перешкоджав подачі апеляцій королю. У червні 1630 р. король, реагуючи на скарги міщан про вїйтівські зловживання та погрози, скерував до старости Гієроніма Харленського листа, в якому для нормалізації ситуації у місті наклав між сторонами заруку в сумі 50 000 золотих, а возний Яхим Присталовський, за розпорядженням гродського уряду,

¹³² Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 269 зв. – 271.

¹³³ Там само. – Арк. 365–367.

¹³⁴ Там само. – Спр. 93. – Арк. 846.

¹³⁵ Там само. – Спр. 110. – Арк. 70 зв.

¹³⁶ Там само. – Спр. 109. – Арк. 79 зв.

¹³⁷ AGAD. – T. zw. Metryka Litewska. – Sygn. B. 37. – K 78–79.

¹³⁸ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 111. – Арк. 465 зв.

¹³⁹ Там само. – Спр. 140. – Арк. 680 зв. – 681.

“тотъ листь [...] тутъ в замьку луцькомь вышшнымъ и окольным, такъже и въ месте на местцахъ звычайныхъ обволалъ и опубликовалъ”¹⁴⁰. 8 квітня 1633 р. бурмистр Ян Матвійович з райцями скаржився на вйта, який, незважаючи на вище згадану королівську заруку, ображає і б’є міщан, зокрема спочатку побив скаржника, а пізніше ще й збройно вночі напав на його будинок. Того ж дня вйт через слугу скликав до ратуші райців і лавників, а сам, “местце свое войтовское заседши, зараз словы ущипливими пана бурмиистра и всех панов райцов соромити почалъ”. Коли ж старий райця Кирило спробував його вгамувати лагідними словами, то вйт і його “такими ж словы золжилъ, мовечи: «милъчъ ты хлопе кобелю, негоднику. Летала твоя борода од пана отца моего, тое ж тебе теперь и од мене не минет и каждого з васъ кажу з дому обухами водити до себе, бо-мъ я есте-мъ паномъ вашимъ». А потомъ всимъ паномъ бурмиистрови и райцом, и огулом всему посполъству одповедалъ кобелями, негодниками, злых матокъ сынами называючи, до губы се их порывалъ, обухами всимъ и каждому зособна грозечи. Которые таковые обелги, деспекъта и погрозки протестующиесе панове бурмиистръ и радъци зо всими теръпеливе молчаньемъ знесли”¹⁴¹. Окрім того, міщани заявили, що вйт їх судить не у ратуші, а по своїх маєтностях. 15 червня того ж року новий король Владислав IV, замість покарати вйта, видав ще один заручний лист на таку ж суму¹⁴².

17 вересня 1639 р. бурмистр Павло Антонович від імені всього поспільства скаржився на А. Загоровського, “ижъ его мл панъ войтъ, не будучи на уряд свой войтовъский присягълымъ”, чинить кривди міщанам: забирає міські прибутки, більше 12-ти років для своїх потреб використовує міську лазню і воскобійню, забрав на ринку кілька плаців і збудував на них будинки, податки з яких бере собі, вимагає від купців вигадане мито. Зафіксували міщани зловживання у судівництві: “а суды теж свое особомъ рознымъ конъдиции шляхецькое Покрицькому, Немискому и инъшимъ на утяжене през того места всего запродаеть и оные теж не в ратушу на местъцу звычайнымъ судовымъ, але по домахъ приватныхъ, шиньковъных и то самъ безъ лавъниковъ, такъ же и по селахъ своихъ приватить частокротъне и их теж бурмиистровъ под тые ж приватные суды свое кгвалтомъ притягаючи, самъ одправуеть и его теж лантъвойтове и аренъдаре такъже сами толко през себе одправують, зачимъ вины безвинъне над право и слушьность незносне на людехъ сказують. Апеляции теж лантъвойтове и тые закупъные наместъники до его мл пана войта, где мешъкаеть по селахъ дедичныхъ, на знисченъе людское вымышляючи допускають и за ними по маєтностяхъ десеть мил и далее людейъ ездити примушають”¹⁴³. Тих, хто відважується апелювати до короля, вйт штрафує, заявляючи “Я тутъ паномъ вашимъ, а вы-сте хлопи и подданные мое, волно ми што хотечи то з вами чинити, бо я естемъ вашъ войтъ дедичный, а не дочастъный”¹⁴⁴. Окрім того, вйт невчасно призначає

¹⁴⁰ Там само. – Спр. 173. – Арк. 1449–1450 зв.

¹⁴¹ Там само. – Спр. 185. – Арк. 257 зв. – 258.

¹⁴² Там само. – Спр. 187. – Арк. 928–929.

¹⁴³ Там само. – Спр. 169. – Арк. 513–513 зв. Згаданий у документі Покрицький жив у вйтівському будинку: Там само. – Спр. 63. – Арк. 300 зв. – 301 зв. (1628 р.).

¹⁴⁴ Там само. – Спр. 169. – Арк. 513 зв.

Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століть

вибори бурмистрів – часом достроково, а часом із запізненням, втручається в бурмистрівські суди, йому не належні, “и з раменя своего на уряды теж бурмистровськіе од себе особъ двох што рокъ, их толко для привать своих одменяючи, тых и таковых, которые се корумьпты находятъ и уряду того докупають, а што болшая, же тые ж и секрета с коньсультовъ меских его мл выносят”¹⁴⁵. Міщани звинуватили війта і в тому, що він зовсім не обороняє і не підтримує їхні інтереси, а дуже часто сам їх ображає, б’є, зокрема бурмистрів та райців.

На ринку А. Загоровський мав два будинки, в яких було десять яток і на роботу до яких він залучав міщан нератушної юрисдикції¹⁴⁶. Матеріальні вигоди від свого уряду війт оберігав особливо ретельно, і всі спроби міщан обмежити їх, найперше в часі ярмарку, викликали бурхливу реакцію¹⁴⁷. А. Загоровський, очевидно, добряче допік міщанам, бо в 1628 р. у Коршовці під Луцьком було знайдено пасквілі на нього¹⁴⁸, а у травні 1634 р. його побили студенти езуїтського колегіуму¹⁴⁹.

На думку істориків, уряд війта значною мірою був синекурним, приносячи його власнику чималі прибутки¹⁵⁰. Наявні джерела підтверджують цю думку. Ще з кінця XV ст., в період урядування у Володимирі Федка Івановича, війтівству належали значні прибутки. На користь війта шевці щороку повинні були давати по 5, пекарі – по 3, торгівці з яток – по 4 гроші литовські, а різники – “третее плечо”. Крім того, війт мав на ринку дві вільні ятки; від судочинства війт отримував третій гріш; вдова, що виходила заміж та йшла з міста, платила 10 грошів литовських; від дівчини, що виходила заміж і залишалася у місті, надходили 4 гроші і стільки ж давав злодій, пійманий “з лицом”. Третій гріш отримував війт від виявленої у місті краденої худоби, “а к тому иншыє платы и доходы”¹⁵¹. У привілеї Сигізмунда Августа (1566) Михайлові Дубницькому на володимирське війтівство, окрім підтвердження вищезазначених прибутків, згадано на передмісті – став з млином. Війтові належала єдина у місті лазня, в ринку – будинок, а за містом – сінокіс. Врешті, війта та його нащадків звільнено від військових походів і кампаній. Вартість цих доходів оцінювалася у тисячу кіп грошів литовських¹⁵².

Обширність цих володінь добре окреслена у записі на продаж володимирського війтівства (1633) Романом Гойським Юрію Ладі. Зазначалося, що війтівські ґрунти розташовувалися на “передместю [...] Запятничу [...] с поддаными на нем оселыми и их всеми и вышелякими огулом в посполитости

¹⁴⁵ Там само.

¹⁴⁶ Там само. – Арк. 514–516.

¹⁴⁷ Там само. – Спр. 222. – Арк. 50 зв. – 51. Спроба міщан обмежити апетит війта при стяганні ним мит під час ярмарку у 1640 р. була оцінена ним як збитки у 6000 золотих.

¹⁴⁸ Там само. – Спр. 158. – Арк. 346–346 зв.

¹⁴⁹ АЮЗР. – К., 1883. – Ч. 1. – Т. 6. – С. 683.

¹⁵⁰ *Jarmolik W.* Rozwój niemieckiego prawa miejskiego na Podlasiu do Unii Lubelskiej 1569 roku // *Przegląd Historyczny.* – 1982. – Т. 73. – З. 1–2. – С. 35–37; *Zientara B.* Odpowiedź referenta // *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej.* – Warszawa, 1976. – S. 310.

¹⁵¹ LM (1522–1530). – 4 – oji Teismų būtų knyga. – Vilnius, 1997. – S. 265–266.

¹⁵² LM. – Knyga Nr. 51. – S. 47–50; НБУВ.ІР. – Ф. 2. – Спр. 22093. – Арк. 1–3.

и кождыми зособна в особливости работами, податками, послушенства и повинностями, и землю всю до того войтовства здавна прислухающую, так же в полми, сеножатми, огородами, криницами, болотами, ставами, озерами, фолваркомъ албо огородом, садом и сеножатми на передместю Засмочю на Кривой улици над ставом войтовским лежачий и будущий, и на том огороде, тепер ново през нас, дворомъ и млынком збудованым и сажавками при том дворе поробленими, юриздициею судовою, судами, пересудами, винами, провентами торговыми, ярмарковыми и иными всими и вшелякими. Так же теж з домом на пляцу войтовским в рынку [...] и броваром на том же пляцу стоячом ово згола зо всими и вшелякими меноваными и не меноваными пожитками, доходами, приходами, приналежностями и околичностями¹⁵³. Інвентар війтівства 1635 р. засвідчив 15 війтівських підданих¹⁵⁴. Під 1591 р. є згадка, що до війтівства належало с. Шистів¹⁵⁵.

Перший відомий кременецький війт Юрко з Бузька (1438) отримав право на шостий гріш плати з міщанських ланів, оплати з крамів і яток (різничих, пекарських, шевських); йому дозволено будувати млини на р. Ікві міщан зобов'язано молоти зерно у війтівському млині та вільно ловити рибу, займатися мисливством і рубати ліс; дозволено мати лазню у місті, а також надано села Підлісці та Денятин з полями, сіножатями, лісами і т. п.¹⁵⁶. Згідно з привілеєм Сигізмунда Августа (1568) кременецькому війту Федорові Новоселецькому належали, крім доходів з присуду, ще чотири волоки землі, два пасовища, дві сіножаті з фільварком, город біля міста, вільний від податків будинок у місті, лазня, помірне і дві ятки з крамницею¹⁵⁷.

Не обділені прибутками були і луцькі війти. Ще привілеєм 1497 р. війт отримав право на дві вільні корми у місті, четвертий гріш від міських прибутків, третій гріш від судочинства та мірку від продажу збіжжя та меду¹⁵⁸. У 1544 р. війтівству належали три будинки у місті, дві лазні, помірне від збіжжя і меду, ятка, плата від міських лазень, що були у міщанських будинках, судові штрафи та інші оплати¹⁵⁹. Під 1569 р. є згадка, що війтівству належали села Красне і Омеляники¹⁶⁰. Згідно з люстрацією 1552 р. війт отримував такі прибутки: від продажу горілки – 160 кіп грошів литовських,

¹⁵³ ЦДІАК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 651 зв. – 652.

¹⁵⁴ ANK. AS. – Sygn. 103. – К. 1 v. Оубл.: *Старченко Н.* Конфлікт у Володимирі 1566 р. – С. 98.

¹⁵⁵ ЦДІАК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 385–385 зв. (485–485 зв.).

¹⁵⁶ АЮЗР. – Ч. 5. – Т. 1. – С. 4.

¹⁵⁷ ЦДІАК. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 266 зв.; AGAD. ASK. – Dz. XLVI. – Sygn. 17. – К. 69.

¹⁵⁸ АЮЗР. – Ч. 5. – Т. 1. – С. 14–15.

¹⁵⁹ AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 4805; оубл.: Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków. – Lwów, 1910. – Т. IV. – S. 401–402; АЮЗР. – Ч. 5. – Т. 1. – С. 46. “Войтовство луцкое зо всими доходы, к войтовству прислухающими, то ест три дома войтовских, две лазни, померное з меду пресного и збожа, ятка, а к тому плат з лазен мешанских, которые в домех своих мешане мают, а вино горелое, а коляда и великооцное, вины малыи и великии, а домъ где Кграбинский мешкал, которые доходы староста луцкий теперешний и потом будущий мают на себе брати, с которых доходов в кождый год шло нам плату сто и тридцат копь грошей”.

¹⁶⁰ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 105–106.

з помірною – 40 кіп грошів, з найму чотирьох будинків у місті, що йому належали – 40 кіп грошів, від воскобійні – 20 кіп грошів, від лазні – 15 кіп грошів, від яток – 60 кіп грошів, з присуду і штрафів – 100 кіп грошів. Окрім того, війту йшли різноманітні прибутки на кшталт дачі плеча від продажу худоби і т. п.¹⁶¹. Луцькі міщани зобов'язані були купувати горілку лише у війтівській корчмі¹⁶². Чималі суми отримували луцький війт від ярмаркового податку з приїжджих купців, проти чого виступали міщани, закликаючи їх не давати жодних податків. Збитки від цих дій міщан війт оцінив у 6 тисяч золотих (1645)¹⁶³. При продажі луцького війтівства (1578) В. Красенським своєму швагрові О. Жоравницькому так окреслено війтівські добра: “то есть меновите пляц пустый в рынку, на которомъ ничего нет, толко троха муру в земље может быти, с половицу skleпу, а на верху ничего нет. Другий пляц пустый, где две лазъни стояли – одна музская, а другая жоноцкая и домъ лантъвойтовъский подле тыхъ же лазень былъ. А третий великий плаць, который лежить в рынку одънимъ бокомъ ку дому попа Дмитровского, а другимъ бокомъ к улицы Жидовской, што зъ рынку идетъ, а тыломъ ку дому кравца луцкого Соловя и с тыми двумя зрубы, што на томъ пляцу есть. К тому с присуды, пожитки и належностями и зо всимъ на все такъ, якося оное войтовство само въ себе во всей справе, владности, порядьку и пожитькохъ своихъ водъле лисьтовъ и п̄ривилевъ его кр. мл. здавна маеть”¹⁶⁴.

Ковельському війтівству (1605), крім відратувань від судочинства, належали с. Колодниця, два будинки в місті, дві волоки землі¹⁶⁵. Острозькому війтівству належало с. Довгалівка (1584)¹⁶⁶. Миляновецькому війту, окрім доходів з присуду та будинку на ринку, йшли прибутки від 28-ми сільських ремісників Миляновецького ключа (1576)¹⁶⁷. У 1601 р. Миколай Криштоф Радзивілл по смерті В. Слонічевського надає війтівство в Олиці Миколаєві Старнігелю, з двома волоками землі, приналежностями до того війтівства, а також вільний від податків і повинностей дім. Це надання до ласки і волі синів, які можуть підтвердити чи скасувати це надання¹⁶⁸.

Зважаючи на те, що шляхту ця посада цікавила найперше з фінансових міркувань, не дивним були часті здачі війтівств у оренду, заставу, а подекуди відбувався і продаж. Чотири рази в оренду віддавав володимирське війтівство Юрій Будзишевський. Зокрема, у 1616 р. на 5 років – Юрію Овлучимському¹⁶⁹, у 1621 р. на три роки – Павлу Роговському¹⁷⁰, у 1623 р. на три роки –

¹⁶¹ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 563. – Л. 181а – 181а об.

¹⁶² ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 80–81 зв.

¹⁶³ Там само. – Спр. 222. – Арк. 50 зв. – 51.

¹⁶⁴ Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 449 зв.; Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 3–4 зв.; Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 919 зв.; НБУВ.ІР. – Ф. 60. – Спр. 55. – Арк. 62 зв. – 63.

¹⁶⁵ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 218. – Л. 2 об. – 3 об.; AGAD. ASK. – Dz. I. – Sygn. 31. – К. 42а.

¹⁶⁶ ЦДІАК. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 185–185 зв.

¹⁶⁷ AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 31. – К. 450, 458–458 в.

¹⁶⁸ ЦДІАК. – Ф. 1237. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 31–31 зв.

¹⁶⁹ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 324–325.

¹⁷⁰ Там само. – Спр. 53. – Арк. 225–225 зв.

Павлу Гулевичу¹⁷¹, а у 1626 р. на один рік – Габрієлю Іваницькому¹⁷². У 1631 р. Роман Гойський віддав на рік в оренду війтівство Миколаю Мишці Холоневському¹⁷³. Востаннє володимирське війтівство потрапило в оренду у 1646 р. від Данієля Стемпковського до Михайла Воронежського¹⁷⁴.

Частенько в оренду потрапляло луцьке війтівство. Зокрема його орендували: Миколай Гидзинський (1584)¹⁷⁵, Матей Суський (1587)¹⁷⁶, Михайло Гулевич (1604)¹⁷⁷, Томаш Жоравницький (1605)¹⁷⁸. Луцький єврей Юда Леменович орендував на три роки (1624–1626) у війта Андрія Загоровського прибуткову частину війтівства: “все провента в месте Луцку до войтовства луцького належачие, вынявши толко суды войтовские, лазню и два дома Засланского и Омеляновъ, въ которыхъ провентах всех войтовских в записе арендовном меновите описаных”¹⁷⁹.

Отримати війтівство можна було і через заставу. У Володимирі Малхер Овлучимський (1590) заставив війтівство Янові Сокольницькому за 1000 золотих¹⁸⁰. Кременецький війт Андрій Мисловський (1637) за 2000 тисячі золотих заставив війтівство Маркові Гуляницькому¹⁸¹ та міщанину Олександрові Фурсовичу (1644) на півроку за 160 золотих¹⁸². Найчастіше застава практикувалася у Луцьку. У 1566 р. Іван Яцкович Борзобагатий за 4000 золотих заставив війтівство Михайлові Малинському і мав його викупити до 1572 р., але не зробив цього, і війтівство надалі залишалося у руках Малинських: Івана (1572), Костянтина (1573)¹⁸³, Остафія (1575, 1577, 1578, 1581)¹⁸⁴, Матвія (1576, 1577, 1578, 1581)¹⁸⁵. У 1585 р. Марко Жоравницький за 8000 золотих заставив війтівство своєму дядькові Яну Марковичу Жоравницькому¹⁸⁶. Наступного року, через заборгованість, М. Жоравницький уступив війтівство гданським купцям Герману Гаку і Ганусу Воншоту¹⁸⁷, а вони майже відразу

¹⁷¹ Там само. – Спр. 26. – Арк. 989 зв.

¹⁷² Там само. – Спр. 60. – Арк. 1192 зв. – 1193 зв.

¹⁷³ Там само. – Спр. 66. – Арк. 1562–1563 зв.

¹⁷⁴ Там само. – Спр. 82. – Арк. 290 зв. – 291.

¹⁷⁵ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 460. – Арк. 275 зв.; Спр. 29. – Арк. 182; Спр. 30. – Арк. 586 зв.; Спр. 31. – Арк. 466–467.

¹⁷⁶ Там само. – Спр. 39. – Арк. 334.

¹⁷⁷ Там само. – Спр. 70. – Арк. 607.

¹⁷⁸ Там само. – Спр. 75. – Арк. 71–272, 274–275; Спр. 76. – Арк. 190 зв., 975–975 зв; Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 798; Спр. 17. – Арк. 754.

¹⁷⁹ Там само. – Спр. 141. – Арк. 32 зв. – 34.

¹⁸⁰ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 52. – Арк. 637 зв.

¹⁸¹ Там само. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 373 зв.

¹⁸² Там само. – Спр. 46. – Арк. 381–382.

¹⁸³ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 254 зв., 327.

¹⁸⁴ Там само. – Спр. 459. – Арк. 302, 309, 373 зв., 418 зв.; Спр. 15. – Арк. 79, 184, 419 зв. – 420; Спр. 17. – Арк. 647 зв., 662–662 зв.; Спр. 18. – Арк. 562, 910; Спр. 25. – Арк. 438 зв. – 439.

¹⁸⁵ Там само. – Спр. 13. – Арк. 657 зв. – 659; Спр. 16. – Арк. 42, 219 зв.; Спр. 17. – Арк. 349 зв., 434 зв., 526; Спр. 18. – Арк. 337; Спр. 25. – Арк. 49 зв.

¹⁸⁶ Там само. – Спр. 34. – Арк. 80 зв. – 81. У квітні 1585 р. Ян Жоравницький заявив, що війтівство “за певным правом от Марка Жоравницкого держу от немалого часу” (Спр. 34. – Арк. 291).

¹⁸⁷ Там само. – Спр. 36. – Арк. 459 зв.

Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століть

заставили його за 9000 золотих Катерині Фальчевській Вацлавовій Подорецькій¹⁸⁸. Вацлав і Катерина Подорецькі (1591) уступили за таку ж суму війтівство кременецькому підкоморію Адаму Боговиту Козерадському, одруженому з донькою Катерини від першого шлюбу Марушею Козечанкою¹⁸⁹. Останній не довго “бавився” війтівством, бо в серпні 1592 р. позичив разом з дружиною у Григорія Колмовського 4000 золотих, перезаставивши йому війтівство¹⁹⁰. Г. Колмовський 2 листопада 1596 р. видав квит А. Боговиту у поверненні боргу і передав йому війтівство, а останній того ж дня позичив у луцького підкоморія Яна Харлинського 6000 золотих під перезаставу луцького війтівства¹⁹¹. У 1607 р. М. Жоравницький за 6000 золотих передав у заставу луцьке війтівство зведеному братові Михайлові Гулевичу¹⁹². У жовтні 1608 р. Катерина Подорецька через заборгованість Марка Жоравницького у 6000 золотих була введена у війтівство¹⁹³, яке відразу ж передала своєму синові від першого шлюбу Андрію Козиці¹⁹⁴. У 1611 р. М. Жоравницький заставив війтівство за 9000 золотих чоловікові своєї сестри Олександри Олександрові Петровичу Загоровському¹⁹⁵, який майже відразу віддав у оренду судові функції цього уряду Андрію Рачковському¹⁹⁶.

Час від часу війтівства продавали. Десять у 50-х роках XVI ст. Михайло Скуйбіда кременецьке війтівство “певною сумою пнзей первьшую войтовою кременецькою неякую Целяровую с того войтовъства скупилъ”¹⁹⁷. Кілька разів предметом торгу ставало володимирське війтівство. Ще перед 1488 р. війтівство купив перший відомий володимирський війт Іван Луд¹⁹⁸. Великокнязівський привілей на війтівство Михайлові Васильовичу Дубницькому (1566) фактично передбачав його викуплення у Максима Івановича Лудовича за 1000 кіп грошів литовських¹⁹⁹, що у кілька етапів і було зроблено²⁰⁰. За таку ж суму син Михайла Андрій Дубницький продав війтівство (1599) Юрію Овлучимському²⁰¹. У 1626 р. Юрій Будзишевський продав за 8000 золотих

¹⁸⁸ Там само. – Спр. 37. – Арк. 28–33 зв., 96–96 зв.; Спр. 38. – Арк. 245 зв., 937–937 зв.

¹⁸⁹ Там само. – Спр. 40. – Арк. 278–278 зв.

¹⁹⁰ Там само. – Спр. 41. – Арк. 158 зв. – 160 зв., 189–193; Спр. 42. – Арк. 322–323 зв.

¹⁹¹ Там само. – Спр. 47. – Арк. 2/281 зв. – 283 зв., 292–296 зв., 858–858 зв. А. Боговита зазначив, що для викуплення війтівства він позичив 4000 золотих у Яна Харлинського, а потребуючи більше грошей, позичив у нього ще 2000 золотих, заставивши йому війтівство.

¹⁹² Там само. – Спр. 78. – Арк. 689–689 зв.

¹⁹³ Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 716 зв. – 717.

¹⁹⁴ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 88. – Арк. 95–96 зв.; Спр. 90. – Арк. 401, 1008; Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 484 зв., 500 зв.

¹⁹⁵ Там само. – Спр. 90. – Арк. 640 зв.

¹⁹⁶ Там само. – Арк. 1141 зв.

¹⁹⁷ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 38. – Л. 339 об.

¹⁹⁸ LM. – Knyga Nr. 3 (1440–1498). – Vilnius, 1998. – S. 79.

¹⁹⁹ LM. – Knyga Nr. 51. – S. 48.

²⁰⁰ ЦДІАК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 168 зв. – 169, 220–220 зв.

²⁰¹ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 202. – Л. 15 об. – 16. У 1614 р. Ю. Овлучимський вніс до володимирських земських книг дарчу на володимирське війтівство своєму зятю Юрієві Будзишевському, а король це підтвердив 7 листопада 1618 р. (РГАДА. – Ф. 389. –

війтівство володимирському старості Роману Гойському²⁰², який у 1633 р. за таку ж суму відпродав війтівство Юрію Ладі²⁰³. Останній у 1643 р. уже за 10 тисяч золотих продав його Станіславу Корчминському²⁰⁴.

Траплялося, що дану за війтівство суму не завжди вдавалося повернути. Каспор Радомита тримав війтівство в Озерянах від владика Феодосія в сумі 200 золотих, і у відповідному листі було зазначено, що у випадку відібрання війтівства, владика повинен повернути цю суму. Однак владика, відібравши війтівства, гроші не віддав до смерті Каспора. Сини Каспора Андрій та Миколай через посередників Дмитра Козеку, Войтеха Русецького і Яна Негоцького просили владика вернути гроші та забрати листа. Владика “яко пань хрестиянський” повернув лише 60 золотих, а брати змушені були віддати листа.

Війти вели також активну фінансово-підприємницьку діяльність: позичали гроші і самі надавали позики, орендували/заставляли поселення, займалися спуском ставів і т. п. Позичання грошей війтами було звичною тогочасною практикою, правда, не зовсім безпечною, бо невчасне повернення взятої суми тягнуло за собою штраф, так звану “совитість” – тобто подвоєність взятого. Так було з горохівським війтом Омеляном Никифоровичем (1620), який, взявши у шляхтича Войтеха Станішевського 230 золотих і вчасно не віддавши, потрапив у штрафні санкції – “заклад и шкоди”²⁰⁵. У 1617 р. торчинський війт Якуб Ласький позичив у Павла Плонського і його дружини Катерини 350 золотих²⁰⁶, а в 1622 р. ще 250 золотих у Софії Шистовської²⁰⁷. Значно більшу суму – 2500 золотих у Полонії Павлової Гулевицької Воютинської позичив володимирський війт Юрій Будзишевський (1619)²⁰⁸. У 1620 р. олицький війт Ян Олексич позичив 340 золотих у Наума Шумського²⁰⁹. Позичав гроші і кременецький війт Федір Григорович Новоселецький. Разом із дружиною Ганною Семенівною (1579) він позичив у Федора Рудецького 120 кіп грошів литовських²¹⁰.

Найбільше напозичалися луцькі війти. У 1561 р. І. Я. Борзобагатий заборгував Малхеру Волбаху 2000 кіп грошів литовських і вчасно не віддав,

Оп. 1. – Кн. 209. – Л. 45 об. – 46 об.). Нагомість уже в 1616 р. Юрій Будзишевський віддав в оренду на 5 років війтівство Юрію Овлочимському (ЦДІАК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 324–325).

²⁰² Там само. – Спр. 60. – Арк. 1232–1236; AGAD. – МК. – Sygn. 175. – К. 50 v. – 51 v.

²⁰³ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Кн. 214. – Л. 42 об. – 43; ЦДІАК. – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 348 зв. – 353; Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 651–654 зв.; Спр. 72. – Арк. 694 зв.

²⁰⁴ Там само. – Спр. 78. – Арк. 1098–1102 зв.; РГАДА. – Ф. 389. – Кн. 214. – Л. 334 об.

²⁰⁵ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 116. – Арк. 317 зв.; Спр. 117. – Арк. 358 зв. – 360.

²⁰⁶ Там само. – Спр. 109. – Арк. 27–29.

²⁰⁷ Там само. – Спр. 131. – Арк. 128–131 зв.

²⁰⁸ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 844 зв. – 847.

²⁰⁹ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 127. – Арк. 937 зв. – 941.

²¹⁰ Там само. – Спр. 20. – Арк. 301 зв. – 302.

Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століть

потрапивши у “совитост”²¹¹. У травні 1565 р. І. Я. Борзобагатий позичив у маршалка і королівського писаря Яна Шимковича 1313 червоних золотих та зміцнив угоду заручним листом, згідно з яким у разі невчасного повернення грошей передбачалося, окрім штрафних санкцій, ув’язати позичкодавця у луцьке в’їтвство²¹². У березні 1580 р. Василь Красенський під запис позичив у гданського купця Г. Воншота 4400 золотих, а луцький староста О. Жоравницький, який доводився йому швагром, ручився за вчасне повернення боргу, а коли ні – то обіцяв, що він чи його нащадки заплатять його²¹³. Того ж дня ще одним записом В. Красенський позичив у Г. Воншота 8500 золотих, і знову гарантом виступив луцький староста²¹⁴. Того ж року В. Красенський позичив 1000 золотих у підляського стольника Станіслава Граєвського²¹⁵. У 1585 р. Я. Жоравницький позичив 200 золотих у Яна Малинського та 500 – у Януша Угриновського²¹⁶.

Чи не найбільше напозичався Марко Жоравницький. У 1586 р. в’їт позичив 300 кіп грошів литовських у ковельського єврея Мордухая Симчича – вчасно не віддав, але виручив його дядько Ян Жоравницький, який покрити борг єврею²¹⁷. Того ж року він позичив у берестейських євреїв Шаї та Песаха Нахимовичів 351 копу і 26,5 грошів – вчасно не віддав, і возний Фронц Бромірський зробив спробу ввести позичкодавців у с. Блудів, але на заваді знову став Ян Жоравницький²¹⁸. У 1601 р. наш герой позичив у Адама Буркацького 500 золотих, які вчасно не повернув²¹⁹. У 1602 р. Марко позичив у князя Юрія Михайловича Чорторийського 3800 золотих²²⁰. У 1603 р. М. Жоравницький позичив 2300 золотих у королівського секретаря Войтеха Бобеля – вчасно не повернув і попав у совитість та шкоди²²¹, а через небажання віддавати гроші позивався до королівського суду²²². Того ж року 1000 золотих в’їт позичив у Богдани з Угриновських Янової Ворониної – знову вчасно не повернув і попав під штрафні санкції, а борг зріс до 3000 золотих і 100 кіп грошів литовських, а ув’язати у свої маєтності не дозволяв²²³. У тому ж 1603 р. М. Жоравницький заборгував Яну Лібішевському 52 золотих – традиційно вчасно не віддав і заробив штрафні санкції, але віддавати і не думав²²⁴. Під час розгляду справи у Луцькому гроді староста Миколай

²¹¹ Там само. – Спр. 3. – Арк. 69 зв. – 70.

²¹² LM (1562–1566). – 47 – oji Teismų bylų knyga. – Vilnius, 2011. – S. 115–121.

²¹³ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 358 зв. – 359 зв.; Спр. 28. – Арк. 1013–1013 зв.

²¹⁴ Там само. – Спр. 21. – Арк. 360–362.

²¹⁵ Там само. – Арк. 355–357 зв.

²¹⁶ Там само. – Спр. 34. – Арк. 385–385 зв., 511–511 зв.

²¹⁷ Там само. – Спр. 35. – Арк. 498–499 зв.

²¹⁸ Там само. – Арк. 500–500 зв.

²¹⁹ Там само. – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 171 зв. – 174; Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 811 зв.

²²⁰ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 123 зв. – 124 зв.

²²¹ Там само. – Спр. 67. – Арк. 931 зв.

²²² Там само. – Спр. 70. – Арк. 173 зв. – 174.

²²³ Там само. – Спр. 68. – Арк. 267–268, 840–941, 1276 зв. – 1278; Спр. 70. – Арк. 160–161 зв.

²²⁴ Там само. – Спр. 67. – Арк. 796.

Семашко, незважаючи на всі хитрування позваного, став на бік Я. Лібішевського, і суд змусив позваного сплатити борг²²⁵. У 1604 р. М. Жоравницький заборгував Овдотії Коптіївні Михайловій Кендзерській 1400 золотих і не допустив ув'язання в с. Підгайці²²⁶. У 1605 р. вїта викликали до Люблінського трибуналу через два боргові записи (сума не вказана) Раїні Красенській²²⁷. Того ж року М. Жоравницький не віддав вчасно 250 золотих Галшці з Бранських Станіславовій Олдаковській²²⁸. Наступного 1606 р. він заборгував Олександрові і Василю Зубцовським 2000 кіп грошів литовських, теж вчасно не віддав, і борг подвоївся. Позичкодавці через возних Федіра Селицького і Михайла Поповського спробували ув'язатися у с. Підгайці і луцьке вїтівство, але безуспішно²²⁹. Це їм вдалося зробити у 1609 р., доплативши вїту 2500 золотих, але уступаючи село, він наробив збитків: вирубав багато дерев, понищив господарські споруди, позабирав речі та худобу у селян²³⁰. У 1607 р. М. Жоравницький взяв у борг 100 золотих у Олександри Григорової Гулевичевої – вчасно не віддав, подвоївши заборгованість²³¹. Того ж року Марко позичив у луцького бурграбія Адама Ольшамовського 1500 золотих – за традицією вчасно не віддав, і возний М. Славогурський за рішенням суду зробив невдалу спробу ув'язати бурграбія у вїтівство, та не дозволив цього зробити лентвїт Олександр Бедерман²³². У 1608 р. Лаврентій Древинський позивав М. Жоравницького за борг 100 золотих, які позичив його брат Василь у батька позивача²³³. Того ж року вїт заборгував по 200 золотих Матіяшу Крогулецькому²³⁴ та Івану Гулевичу²³⁵. У 1609 р. М. Жоравницький взяв під запис у братів Івана і Богдана Гавсовичів Кукольських по 3000 золотих у кожного і, звичайно, “забув” вчасно віддати²³⁶. Так само вчинив з львівським купцем Яковом Аведиком, якому заборгував 326 золотих, а через совитість отримав удвічі більший борг²³⁷.

Старався не відставати від М. Жоравницького і його племінник Андрій Загоровський. У 1622 р. він позичив у Овдотії Гулевичівни 1000 золотих²³⁸. У 1629 р. А. Загоровський позичив 480 золотих у Андрія Ласки під закладом такої ж суми та збитків²³⁹. Ще 400 золотих вїт позичив (1639) у Павла Заблоцького та його дружини Ядвіги з Боруцьких²⁴⁰. Двічі брав гроші

²²⁵ Там само. – Спр. 68. – Арк. 1183–1187.

²²⁶ Там само. – Спр. 70. – Арк. 132–132 зв.

²²⁷ Там само. – Спр. 75. – Арк. 76 зв.

²²⁸ Там само. – Арк. 149 зв.

²²⁹ Там само. – Спр. 76. – Арк. 473 зв. – 474 зв., 511 зв. – 512.

²³⁰ Там само. – Спр. 83. – Арк. 152 зв. – 153 зв., 154–158; Спр. 84. – Арк. 355 зв. – 356 зв.

²³¹ Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 798–799.

²³² Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 598 зв. – 599 зв.

²³³ Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 812–812 зв.

²³⁴ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 246.

²³⁵ Там само. – Арк. 1425 зв.

²³⁶ Там само. – Спр. 84. – Арк. 53 зв. – 54.

²³⁷ Там само. – Спр. 84. – Арк. 256; Спр. 85. – Арк. 57–58 зв.

²³⁸ Там само. – Спр. 127. – Арк. 7–8 зв.

²³⁹ Там само. – Спр. 168. – Арк. 633 зв. – 635.

²⁴⁰ Там само. – Спр. 221. – Арк. 27.

Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століть

А. Загоровський у 1642 р.: 4500 золотих у свого дядька Андрія Петровича Загоровського²⁴¹ та 2000 – у Гелени Порванецької Іванової Колпитовської²⁴².

У той же час відомі випадки, коли війти давали гроші у борг. Князь Юхим Корецький (1580) позичив у свого служебника корецького війта Томила Манцевича 800 кіп грошів литовських, заставивши за це на три роки с. Черницю. У випадку невчасного повернення село ще на три роки залишалося у розпорядженні війта²⁴³. Наступного року князь позичив у війта ще 1300 кіп грошів литовських, давши у заставу с. Русивль²⁴⁴. Той же князь у березні 1586 р. позичив у острозького війта Павла Малишевича Новоселецького 880 кіп грошів литовських²⁴⁵, а у травні ще 1000 кіп грошів, давши у заставу села Крилів, Бриків та Богданівщину²⁴⁶. Торчинський війт Ян Жерницький (1596) позичив луцькому біскупові Бернату Мацієвському 400 золотих²⁴⁷. Князь Григорій Друцький Любецький позичив у сокільського війта Михайла Рудовського 35 кіп грошів литовських, які повинен був повернути у 1591 р., але помер, не віддавши боргу. Війт у 1604 р. позивався до дітей князя, виставивши штрафні санкції у сумі 100 кіп грошів литовських. Умоцований позваних Григорій Черник доводив, що згідно з коронним правом, якщо позивач так довго не звертався до суду, а борговий лист не облятував у гроді і не був впродовж року перенесений до земського суду, то втрачає право поминатися боргу, а поза тим його підзахисного викликано до неналежного суду (мається на увазі, що викликати потрібно було до земського суду). Натомість умоцований війта Юзеф Гуляницький доводив, що згідно з волинським правом його підопічний не зобов'язаний був цього робити, покликаючись на сьомий артикул сьомого розділу Литовського статуту (цікаво, що артикул цього розділу відповідає не Другому, а Третьому статуту). Суд фактично став на бік позваних, відправивши позивача до належного (тобто земського) суду²⁴⁸. Станіслав Семашко (1618) позичив у олицького війта Яна Олексича 35 золотих²⁴⁹. Волинський хорунжий Григорій Гулевич з дружиною Магдаленою Дахновною позичили (1585) у володимирського війта Михайла Дубницького 400 золотих, заставивши свій маєток Ківерці²⁵⁰. Інший володимирський війт Юрій Будзишевський (1619) позичив 2000 золотих Яну і Миколаю Рафицьким²⁵¹. Позичали війти гроші і власним родичам. Володимирський війт Юрій Лада (1635) надав під запис 400 червоних золотих брату Петрові, який їх вчасно не віддав і потрапив під штрафні санкції²⁵². Вище

²⁴¹ Там само. – Спр. 244. – Арк. 1024 зв. – 1026.

²⁴² Там само. – Спр. 255. – Арк. 718.

²⁴³ Там само. – Спр. 21. – Арк. 435 зв. – 437 зв.

²⁴⁴ Там само. – Спр. 26. – Арк. 900 зв. – 901.

²⁴⁵ Там само. – Спр. 35. – Арк. 295 зв.

²⁴⁶ Там само. – Арк. 473 зв.; Спр. 36. – Арк. 174 зв. – 181.

²⁴⁷ Там само. – Спр. 47/II. – Арк. 137 зв. – 138.

²⁴⁸ Там само. – Спр. 71. – Арк. 141 зв. – 144 зв.

²⁴⁹ Там само. – Спр. 127. – Арк. 1221.

²⁵⁰ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 86, 402–406.

²⁵¹ Там само. – Спр. 53. – Арк. 1126–1127 зв.

²⁵² Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 699.

мовилося, що луцький вїйт Марко Жоравницький досить часто позичав гроші, але джерела свідчать, що він також і надавав позики. У 1602 р. князь Юрій Михайлович Чорторийський позичив у нього 3800 золотих²⁵³, а у 1605 р. Лаврентій Древинський зробив невдалу спробу віддати вїйтові 650 золотих²⁵⁴. Кілька разів надавав позики ще один луцький вїйт – Андрій Загоровський. У 1628 р. А. Загоровський поминався у Домініка Шанявського, пріора луцького конвенту Панни Марії, повернення боргу у 4000 золотих, взятих у нього ще попереднім пріором Яцеком Любонським²⁵⁵. Боржниками у А. Загоровського (1642) були дружина та брати луцького ключника Яна Станішевського, який ще 1636 р. позичив у вїйта 300 золотих і помер у 1640 р., не повернувши боргу²⁵⁶. У 1645 р. вїйт позичив 5000 золотих Кіліяну Вілгорському²⁵⁷. Зробив спробу А. Загоровський (1643) повернути собі борг у дітей Максима Хом'яка, який позичив 8000 золотих ще у його батька – Олександра Загоровського²⁵⁸.

Не уникали вїйти підприємницької діяльності. Острозький вїйт Павло Малишевич Новоселецький (1575) орендував у Андрія Ходкевича спуск березького ставу на р. Ківі²⁵⁹, а від князя Юхима Корецького (1582) отримав у держання містечко Межиріч з селами²⁶⁰. Той же вїйт (1592) купив у Михеля Хейзаровича 5 лаштів і 5 бочок поташу і допровадив на склад до Корця для подальшого перепродування²⁶¹. У 1592 р. вїйт Муравиці Яцко Мелешкович орендував збирання шосу з Муравиці та Дорогостаїв з присілками²⁶². Старокостянтинівський вїйт Сергій Скрага двічі орендував збір чопового у Волинському воєводстві: 1593 р. у Богуша Гораїна за 4100 золотих²⁶³, а 1597 р. у Миколая Семашка за 8000 золотих²⁶⁴. Олицький вїйт Ян Олексич у 1622 р. орендував спуск торговицького ставу у князя Самійла Корецького²⁶⁵.

Небайдужим до підробітків був володимирський вїйт М. Дубницький. Більше двох років (1569) він тримав у заставі від єпископа Феодосія с. Хрипаличі²⁶⁶. У 1570 р. вїйт заставив міщанинові Василю Каплі належне йому право збирати “плечка” на ринку²⁶⁷, а в 1573 р. Ждану Коїленському та його дружині Ганні Хрінницькій за 20 кіп грошів литовських надав в оренду “половину плечок доходу свого войтовского, который здавна на войтовство

²⁵³ Там само. – Спр. 65. – Арк. 123–124 зв.

²⁵⁴ Там само. – Спр. 75. – Арк. 258, 349–349 зв.

²⁵⁵ Там само. – Спр. 162. – Арк. 507–509.

²⁵⁶ Там само. – Спр. 231. – Арк. 265 зв. – 267 зв.

²⁵⁷ Там само. – Спр. 244. – Арк. 1101–1104 зв.

²⁵⁸ Там само. – Спр. 234. – Арк. 551–551 зв.

²⁵⁹ Там само. – Спр. 15. – Арк. 134–135.

²⁶⁰ Там само. – Спр. 26. – Арк. 580 зв. – 581 зв.

²⁶¹ Там само. – Спр. 40. – Арк. 237 зв. – 239 зв.

²⁶² Там само. – Арк. 279 зв. – 280 зв.; Спр. 42. – Арк. 95–96.

²⁶³ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 503–504 зв.

²⁶⁴ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 231 зв.

²⁶⁵ Там само. – Спр. 132. – Арк. 950.

²⁶⁶ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 165.

²⁶⁷ Там само. – Спр. 5. – Арк. 99–99 зв. – “абы мясо плечка на рынку на себе брал и иншие пожитки его вживал, которые деи пан войт тому Капли до певного часу в некоторой суме заставил”.

приходить так з резников местских яко и с чиих колвек откол на мене и жону мою тот доход мял так з быдла великого и малого яко теж и с полтей мяса приходить ничего на себе особно не выймуючи ани зоставуючи”²⁶⁸. У 1581 р. М. Дубницький здав в оренду замковим слугам свій став на Зап’ятницькому передмісті²⁶⁹. Кременецький війт Андрій Мисловський (1636) віддав на три роки за 2000 золотих в оренду с. Новосілки, належне до війтівства, Маркові Гуляницькому²⁷⁰, а наступного року позичив у нього таку ж суму, заставивши на рік війтівство. У 1638 р. А. Мисловський, не віддавши грошей, “вибив” М. Гуляницького з посесії села і війтівства, через що потрапив під штрафні санкції, обумовлені в договорі, – 5000 золотих. 9 років між ними тривала судова тяганина, в підсумку якої А. Мисловський отримав баніцію і помер, не віддавши грошей, що спонукало М. Гуляницького позиватися до дружини покійного Єви з Підгороденських, яка успадкувала с. Новосілки²⁷¹.

Не забували про матеріальне і луцькі війти. У 1561 р. І. Я. Борзобагатий уклав угоду з господарським маршалком Петром Кирдесем Мильським на виготовлення у його пущах 200 лаштів попелу, але зумів виробити лише 115, “бо болшь лесу не было”²⁷². Того ж року війт у берездівських та хлапотинських лісах княгині Беати Острозької випалив 200 лаштів попелу, який княгиня своїм коштом мала доправити до р. Буг²⁷³. У 1562 р. він взяв у великого князя в оренду митну комору в Луцьку²⁷⁴, а луцькому єврею Мошесевичу віддав у оренду комору в Дубровиці²⁷⁵. Того ж року він разом з племінником Іваном Олехновичем, за угодою з королівським справцею Ганускопом, мав поставити до Гданська 600 лаштів жита (по 19 золотих за лашт), 100 лаштів пшениці (по 28 золотих за лашт), раніше заборгований 91 лашт попелу²⁷⁶. На Матвія Малинського скаржилася Федора Дзялинська за невиконання ним обіцянки доставити до Устилуга 15 лаштів попелу для відправки у Гданськ²⁷⁷. М. Жоравницький орендував (1610) у Михайла Янушовича Гулевича і його дружини Ганни Коритенської с. Вовничі²⁷⁸. Один з документів проливає світло на підприємницьку діяльність О. Загоровського, який, будучи власником шпихліра, очевидно, активно займався доставкою і сплавом до Гданська зерна, поташу, попелу, клепок і т. п. У 1612 р. Олександр Кисилевич Дорогиницький винайняв у війта судно (шкуту), яку мав повернути в Устилузі “на берегу под штихлиром” війта “под закладомъ тисечи золотых полских и под нагороженем шкод голым словом ошацовыних”²⁷⁹. Ксьондз луцького

²⁶⁸ Там само. – Спр. 7а. – Арк. 204. Ж. Коїленський повторив цю оренду в 1577 р. (Там само. – Спр. 10. – Арк. 22–22 зв.).

²⁶⁹ Там само. – Спр. 14. – Арк. 215 зв.

²⁷⁰ Там само. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 372 зв. – 373 зв.

²⁷¹ Там само. – Спр. 49. – Арк. 374 зв. – 375.

²⁷² Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 63 зв.

²⁷³ Там само. – Арк. 64.

²⁷⁴ Там само. – Арк. 78.

²⁷⁵ Там само. – Арк. 161–161 зв.

²⁷⁶ Там само. – Арк. 32 зв.

²⁷⁷ Там само. – Спр. 16. – Арк. 42.

²⁷⁸ Там само. – Спр. 88. – Арк. 926 зв. – 927.

²⁷⁹ Там само. – Спр. 98. – Арк. 657 зв.

домініканського монастиря Олександр Засць від себе і від ксьондза Домініка Шанявського (1628) скаржився на А. Загоровського, який з орендованого у домініканів гаю і запустів брав більше, ніж було домовлено, дров і продавав їх у Луцьку²⁸⁰, натомість вїт з дружиною Федорою Гулевичівною Воютинською оскаржували Д. Шанявського і братію за невіддачу позичених 4000 золотих²⁸¹. Того ж року А. Загоровський за 4000 золотих взяв у заставу в луцьких єзуїтів села Коршів та Верб'яїв²⁸².

Історики загалом схильні вважати вїта чужорідним вкрапленням у міську громаду, і для цього є вагомі підстави. Значна прибутковість цього уряду приваблювала до нього шляхту²⁸³, яка навіть робила спроби законодавчо закріпити його за собою²⁸⁴. Сама особа вїта-шляхтича у міському середовищі певною мірою ставила його поза/над громадою, на яку вїт дивився зверхньо, а сама громада цікавила його як об'єкт, що приносив прибутки. Тобто вїтівство було певною синекурою, яка давала непоганий зиск при мінімальних зусиллях. В. Антонович зауважував, що “посада міського вїта поєднувала у собі два різних значення: в силу одного з них вїт набував земельну власність і ставав у ряди служилого стану – зем'ян [...], в силу іншого значення вїт був представником міщанського стану і його суддею у справах кримінальних”²⁸⁵. На думку З. Кописького, незважаючи на певну відчуженість, вїт, якого присяга зобов'язувала сприяти благополуччю міста, був усе-таки частиною міської громади²⁸⁶. Видається, що більш зважено висловився Ю. Бардах, який вважав, що вїт був специфічним міським урядником, який діяв в інтересах монарха та контролював міське самоврядування²⁸⁷.

Вїти розглядали вїтівство як певний капітал, який можна орендувати, заставити чи продати. Орендували рідше, частіше передавали у заставу/держання. Особливо часто це відбувалося у другій половині XVI – на початку XVII ст. Державці вїтівства на своїх урядах могли перебувати від кількох днів до багатьох років. У кількох випадках вїтівство перебувало у руках жінок. Такі випадки відомі і дослідникам білоруських міст²⁸⁸. Інколи особа, що отримувала вїтівство, сама виконувала судово-врядові функції та збирала прибутки з “пожитків”, але здебільшого судові повноваження перекладалися на лентвїтів, які отримували посаду як плату за службу чи орендували її, а прибутки з нерухомості віддавали в оренду/заставу, зокрема і

²⁸⁰ Там само. – Спр. 158. – Арк. 341 зв. – 342 зв., 361 зв., 926.

²⁸¹ Там само. – Арк. 399.

²⁸² Там само. – Спр. 163. – Арк. 114–115.

²⁸³ *Jarmolik W. Rozwój niemieckiego prawa miejskiego...* – S. 35–37; *Zientara B. Odpowiedź referenta* – S. 310.

²⁸⁴ *Volumina Constitutionum.* – Warszawa. 2008. – Т. II. – Vol. 2. – S. 345–346 (1607 p.); 2010. – Т. III. – Vol. 1. – S. 267 (1620 p.).

²⁸⁵ *Антонович В. Предисловие // АЮЗР.* – Ч. 5. – Т. 1. – С. 27. Див. спостереження: *Załęska M. Wójtostwa dziedziczne w miastach Małopolski w późnym średniowieczu (studium historyczno-prawne).* – Warszawa, 2005. – S. 65.

²⁸⁶ *Копыцкий З. Ю. Социально-политическое развитие городов Белоруссии в XVI – первой половине XVII в.* – Минск, 1975. – С. 94.

²⁸⁷ *Bardach J. O dawnej i niedawnej Litwie.* – Poznań, 1988. – S. 105–106.

²⁸⁸ *Стрэнкоўскі С. П. Гарадское самакіраванне на тэрыторыі Беларусі (канец XIV – XVIII ст.).* – Мінск, 2013. – Ч. 1. – С. 280.

Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століть

евреям. Зрештою, відомі випадки, коли особи, що отримали у заставу війтівство, надавали його судово-врядові функції в оренду іншим, як це було в Луцьку у випадку з Матеєм Суським та Андрієм Рачковським. Часта зміна війтів не сприяла нормальному функціонуванню міських органів влади, хоча вже сама наявність війта, з тим набором прав, що були у нього, суттєво обмежувала міське самоврядування²⁸⁹.

Ступінь зловживання владою як дідичних, так і державців війтів значною мірою залежав від особи війта. Хоча ідеальних війтів не було, то все ж окремі з них за певних умов обстоювали міські інтереси, що було радше винятками, ніж правилом. Владний і сильний війт був до певної міри небезпечним для міщан. З іншого боку, хоч як це дивно, міщани воліли мати сильного війта, що видно зі спроби утвердитися на цій посаді в Луцьку. М. Лисаковського (1566), коли міщани заявили: “хто будет дужший, того мы будемъ послушни”²⁹⁰. Для звичайних міщан великої різниці між дідичним і недідичним війтом, мабуть, не було, позаяк реальну владу мали і ті, і другі. Щоправда, відомі випадки, коли при розгляді судової справи війт-орендар залучав дідичного війта. Так було 10 листопада 1584 р., коли луцьке війтівство перебувало в оренді у Миколая Гидзинського – при розгляді справи про видачу втікача на суд зібралися “пан Марко Жоравницький яко войтъ дедичный, маючи при себе на тот часъ ихъ милость пна Яна Жоравницкого, стрья своего, и пна Миколая Кгидзинского, на тот часъ держачого войтовства луцкого, к тому бурмиистра, радець и лавников, судъ зупольный местський”²⁹¹.

Те, що впродовж XV – першої половини XVII ст. міські громади не спромоглися викупити війтівство, як це бувало в інших королівських містах, або суттєво обмежити його повноваження²⁹², свідчить про певну їхню слабкість²⁹³. Міська рада та лава перебували у значній залежності від дідичного війта та тих, кому він передавав свої повноваження. У той же час настійливі прагнення міщан відстояти свої права у боротьбі з війтами свідчили про силу і відпірність міської громади, зростання правової культури і ширше – правосвідомості міщан.

Андрій Заяць (Львів). Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століть

У статті досліджено час появи інституту війтівства на території Волині. Проаналізовано специфіку надання функцій війтівства у королівських містах та призначення війтів у приватних. Розглянуто основні функції війтів, на окремих прикладах вдалося визначити вартість війтівств у різних містах та їхню дохідність. Орієнтовно визначено соціальну та національну приналежність війтів. Війтівство розглядалося

²⁸⁹ *Błaszczak G.* Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności. 1492–1569. – Poznań, 2002. – S. 180.

²⁹⁰ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 24 зв.; АЮЗР. – К., 1911. – Ч. 8. – Т. 6. – С. 169.

²⁹¹ ЦДІАК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 1176 зв.

²⁹² Див. для порівняння, як відбувався цей процес у Любліні: *Myśliński K.* Wójt dziedziczny i rada miejska w Lublinie. 1317–1504. – Lublin, 1962. – S. 45–61, 96–137.

²⁹³ Певна спроба викупити війтівство у Володимирі і обрати власного війта проговорювалася у Володимирі у 1570 р. (ЦДІАК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 21–21 зв.).

його власниками як капітал, з яким можна було проводити фінансові операції. З'ясовано, що основною формою передачі вйтівства були застави, які тривали від кількох місяців до кількох років, але неодноразово вйтівства продавалися. Досить часто судово-врядові функції вйті перекладали на лентвйтів, а прибутки від нерухомості здавали в оренду. Вйті активно займалися підприємницькою діяльністю. Спадковість вйтівства надавала його власникам особливу роль в управлінні/самоврядуванні міста, що посилювалося шляхетським статусом вйтів. З особливою виразністю це проявилось у першій половині XVII ст., хоча, з іншого боку, тиск вйтів на міську громаду сприяв її консолідації.

Ключові слова: вйті, ландвйті, місто, міщанство, оренди, застави.

Андрей Заяць (Львов). **Войты в волынских городах XVI – первой половины XVII веков**

В статье исследовано время появления института войтовства на территории Волыни. Проанализирована специфика предоставления функций войтовства в королевских городах и назначения войтов в частных. Рассмотрены основные функции войтов, на отдельных примерах удалось определить стоимость войтовства в разных городах и его доходность. Ориентировочно определена социальная и национальная принадлежность войтов. Войтовство рассматривалось его владельцами как капитал, с которым можно было проводить финансовые операции. Установлено, что основной формой передачи войтовства был залог, который мог продолжаться от нескольких месяцев до нескольких лет. Неоднократно также войтовства продавались. Достаточно часто судебные-управленческие функции войта перекладывались на лентвойтов, а доходы от недвижимости сдавались в аренду. Войты активно занимались предпринимательской деятельностью. Наследственность войтовства отводила его владельцам особую роль в управлении / самоуправлении города, что усиливалось шляхетским статусом войтов. Особенно четко это проявилось в первой половине XVII в., хотя, с другой стороны, давление войтов на городскую общину способствовало ее консолидации.

Ключевые слова: войт, лентвойт, город, мещанство, аренды, залог.

Andriy Zayats (Lviv). **Voghts in the Volhynian towns of the 16th and the first half of the 17th centuries**

This article investigates with the emergence of the vogtum in the Volhynian lands and the specifics of its granting in royal cities or the appointment of vogts in private ones. The main duties of vogts are considered on the several examples. It was possible to determine the cost its position in different cities and their profitability. We determined approximately the social and national membership of vogts. The position of vogt was treated by its owners as the source of capital with which it was possible to carry out financial transactions. It was found out that the main form of the transfer of vogtum was the pledge, which could last from several months to several years, but repeatedly vogtums were sold. Quite often, judicial and administrative functions were transferred to landvogts, and the revenues were rented out. Vogts were busily engaged in entrepreneurial activity. The inheritance of vogtum gave its owners a special role in the administration / self-government of the town. It was strengthened by the gentry status of vogts. Especially bright it was manifested in the first half of the seventeenth century, although, on the other hand, the pressure of the bouts of the town community contributed to its consolidation.

Key words: vogt, landvogt, town, burghers, lease, pledge.